
GRADIVO O LJUDSKI MEDICINI V ZAPISIH TERENSKIH EKIP SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Barbara Sosič

213

IZVLEČEK

Članek prinaša pregled gradiva o ljudski medicini, ki so ga med letoma 1948 in 1984 zbrale terenske ekipe Slovenskega etnografskega muzeja s sodelavci, zlasti na območju Dolenjske, Primorske ter na Štajerskem in Notranjskem. Članek bralca seznanja s slabo poznanim gradivom o ljudski medicini, ki ga hrani dokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja v večinoma pretipkanih terenskih zapisih. Podani so podatki o letu, avtorju in krajih zapisov ter o boleznih in zdravljenju ljudi in živali z domačimi naravnimi sredstvi, ki so bila na podeželju v uporabi do srede 20. stoletja.

KLJUČNE BESEDE: Slovenija, etnologija, ljudska medicina, Slovenski etnografski muzej, terenske ekipe

ABSTRACT

The article brings a survey of the material on folk medicine, which was collected by the field teams of the Slovene Ethnographic Museum and their collaborators between 1948 and 1984. Most of it originates from Dolenjska, Primorska, Štajerska, and Notranjska. The article introduces the reader to the hardly known material on folk medicine, which is kept by the Documentation Department of the Slovene Ethnographic Museum, and which is largely in the form of type-written copies of field notes. The following data are recorded: year, author, place(s) of notes as well as the diseases and treatment of people and animals with home-made natural substances, which were used in the countryside until the mid 20th century.

KEY WORDS: Slovenia, ethnology, folk medicine, Slovene Ethnographic Museum, field teams

Zbrano gradivo terenskih zapisov na temo ljudske medicine, ki ga hrani dokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja, je obsežen fond, zbran na 26-ih od skupno 33-ih terenskih raziskav med letoma 1948 in 1984. Večini poznavalcev ljudske medicine ni znan in do sedaj ni bil veliko uporabljan. Gradivo je zapisano v terenskih zvezkih in je večinoma pretipkano. Zbrale so ga po drugi vojni organizirane terenske

ekipe pod vodstvom dr. Borisa Orla, ravnatelja SEM ("Orlove ekipe"). Te so na terenu v mesecu dni, kolikor je bilo mogoče, sistematično zbirale gradivo s področja gospodarstva, obrti, noše, šeg, ljudskega prava, prehrane, pripovedništva, glasbe, ljudske umetnosti, stavbarstva, notranje opreme itd. Zapisovanje podatkov je vsaj ohlapno sledilo za vsako temo posebej pripravljenim vprašalnicam. Začrtano delo je potekalo naprej tudi po letu 1961, ko je dr. Orel umrl, vendar se je način zbiranja sčasoma spremenil in postal nekoliko bolj tematsko usmerjen (zato ljudska medicina nekaj časa ni bila tema raziskovanj), delo pa je večkrat potekalo tudi daljše časovno obdobje. Namen zbiranja je bilo objavljane gradiva v naslednjih letih. Do tega zaradi različnih vzrokov ni prišlo.

V terenskih raziskavah je zaobjeto zlasti območje Dolenjske in Primorske, zadnje ekipe so se podale na Štajersko, v Prekijo in na Notranjsko.

214

Avtorji zapisov so tako kustosi muzeja, kolegi etnologi iz drugih institucij, kot tudi dijaki in študentje ter lokalni sodelavci. Največ podatkov o ljudski medicini je zapisala Marija Jagodic, por. Makarovič, kustodinja SEM, ki se je v temo poglobljala tudi kasneje v svojih krajevnih monografijah in nekaterih člankih.

Iz zapisov, ki so se nabirali skozi skoraj štiri desetletja, je razvidna precejšnja sprememba v odnosu do bolezni in vedenju o zdravljenju. Zlasti jo je spodbudilo organiziranje zdravstvene službe, osveščanje in širjenje obzorja preko šole, medijev in sočasen razkroj tradicionalne družbe po drugi vojni. Zdravljenje skoraj vseh bolezni v domačem okolju z doma dostopnimi zdravili je bilo nekdaj običajno in samo po sebi umevno. Znanje in izkušnje so se prenašale iz roda v rod, poleg tega pa je skoraj vsaka vas ali fara premogla kakšnega "padarja", "šintarja", zobarja in "arctata" za živino. To so bili samouki, ki so se nekoliko bolje spoznali na zdravljenje ljudi in živali. Šolan zdravnik je bil drag, odnos preprostih ljudi do njega pa največkrat nezaupljiv. S pojavom zdravil in vzpostavljanjem javnega zdravstva pa je v nekaj desetletjih šlo v pozabo védenje o prej vsakdanjih načinih naravnega in magičnega zdravljenja, ki je bilo ponekod živo še v času delovanja prvih ekip, vsaj v spominu pa še tudi pri zadnjih. Z leti je bil premagan še nekdanji odpor do zdravnikov, čeprav se danes naravno zdravilstvo kot protitež uradni medicini na nekoliko spremenjen način spet uveljavlja.

Pri zbiranju gradiva o ljudski medicini se je bilo potrebno nekako omejiti, saj je tematika neločljivo povezana z vraževerjem. Tako zapiski vsebujejo zelo veliko podatkov o magičnih načinih zdravljenja. To so načini praznovernega zdravljenja urokov z zauroki, zagovarjanjem in drugimi magičnimi postopki, ki so se jih ljudje posluževali pri zdravljenju nekaterih bolezni povsem enakovredno, npr. zagovarjanje pika kače, žetje ječmena na očesu, odpravljanje bradavic z gledanjem meseca. Ker to po mojem mnenju sodi bolj na področje vraževerja kot medicine, ga pričujoči pregled ne obravnava. Tema ima skupne točke tudi z nabiralništvom, prehrano, pripovedkami in bajkami, šegami in še čim drugim. Navedbe zapisov se zato omejujejo le na tisti del ljudske medicine, ki vključuje zdravljenje nekega obolenja z domačimi zdravili rastlinskega, živalskega ali mineralnega izvora, oz. kakršnokoli poseganje z zdravilnimi sredstvi v telo ali delovanje na telesu človeka in domačih živali. Mnogokrat je težko ločiti, kaj sega že v področje vere v dejanje samo – kaj je lahko imelo poleg psihološkega tudi fiziološki učinek pri lajšanju težav ali ozdravitvi.

Pri prvem pregledovanju na terenih zbranega gradiva o ljudski medicini sem opazila, da je tema zelo obsežna in zahteva daljše, predvsem pa strokovno (ne le etnološko) poglobljeno obravnavo. Članek tako obsega navedbe terenov, letnice, številke zvezkov, avtorstvo in kraje zapisov, vrste obolenj in njihovo zdravljenje ter pričevanja o domačih zdravilcih. Domača imena za bolezni in rastline so navedena v originalni obliki. Ti podatki imajo namen služiti kot vodnik po navedenih virih. To je prvi korak v raziskovanje ljudske medicine, kot so jo zapisovali etnologi od srede 20. stoletja dalje, in menim, da ponuja dobre možnosti za nadaljnje, predvsem primerjalne raziskave.

Teren 1: Šentjurij – Škocjan – Turjak, 1948

Prva terenska ekipa še ni raziskovala ljudske medicine, vendar je nekaj drobcev vključenih v zapiske **Borisa Orla**, ki je pri zapisovanju podatkov o ljudskem gospodarstvu v **zvezku št. 3 iz kraja Male Lipljene** zabeležil v zvezi s trgovanjem s poljšjo mastjo tudi njeno uporabo za zdravljenje ozeblin (str. 35). Tudi med zapisi **Toneta Ljubiča** o gospodarstvu v **zvezku št. 13 iz krajev Železnik, Rožnik, Laporje, Sloka gora** najdemo podatke o zdravljenju živali in ljudi:

- zdravljenje bolezni domačih živali: prenehanja prežvekovanja z lanom, oljem, soljo; napenjanja s postom, vbodom; ščipanja s čebulo, apneno vodo; prašičje rdečice s kisom, soljo (str. 1, 6); zdravljenje smolike s senenim drobirjem; krvi na vodi s hrastovim sokom; parkljevke z salom in jodom; prenehanja prežveka s čebulo, salom; "zavlečenja" bolnega prašiča s telohovo korenino v uho; prašičje "togote" z rezanjem repa; zaprtosti pri prašičih s polhovo mastjo; "pudgroma" pri kurah z rezanjem trtice (str. 41, 44, 48);
- zdravljenje udarca pri ljudeh s plavim (ovojnim) papirjem, oteklin na trebuhu z "vordnico", ran z arniko, krčev z rdečo koruzo, recept za zdravljenje žolčnih kamnov (str. 46–47);
- zdravljenje božjasti z jelenovim rogom, "srpi", odpravljanje glist z brinovim oljem, božjim drevcem in česnom, zdravljenje hrast s kisló smetano ali lisičjo mastjo, revme z jazbečevo mastjo (str. 48).

Teren 2: Šmarje – Sap – Polica, 1949

Pričevanja o ljudski medicini je skupaj z vraževerjem¹, bajkami in pripovedkami zapisoval **Emil Smole**.

Zvezek št. 29, iz krajev Pleše, Mali vrh, Veliki vrh in Tlake:

- navedbe nekaterih zdravilnih rastlin (str. 1);
- zdravljenje pika strupene kače z žganjem (str. 1, 14, 27);
- odpravljanje glist s česnom, z limono in laškim oljem ter z brinovim oljem (str. 10, 19);
- zdravljenje revmatizma s kropom, konopljo (str. 2, 25);
- zdravljenje želodčnih težav s čajem iz brinovitih jagod, janeža, babjega zoba, preslice, ajbiša (str. 13);

---

¹ Vraževerje v terenskih zvezkih najdemo pod pojmi zagovori, uroki, uvere.

- zdravljenje zaprtosti pri prašiču z milnico, bolečih nog pri prašiču z salom in ribjim oljem (str. 17);
- zdravljenje bolnih nog s pijavkami, zdravljenje ozeblin s prašičjim žolčem, ureznin z arniko (str. 18);
- zdravljenje menstrualnih težav s tavžentrožami (str. 19);
- odpravljanje bradavic z rdečimi žveplenkami (str. 21, 25);
- zdravljenje napete živine s soljo, čebulo, mastjo in kamilicami (str. 27);
- zdravljenje prehlada s čajem iz lapuha (str. 27)

Zvezek št. 30, iz krajev Tlake, Gojniče, Paradišče:

- 216
- zdravljenje pljučnice s toplim mlekom (str. 9);
  - zdravljenje različnih boleznih konjev, krav in prašičev: smolike z mastjo, obolelih kopit s peno namolženega mleka, prašičjih boleznih z zarezovanjem repa, s česnom, vsakodnevno hranjenje krav s čebulo, zdravljenje krvavitev pri kravi s krvomočnico (str. 10, 14, 15);
  - zdiranje pike na jeziku pri kokoši s šivanko (str. 16);
  - izmivanje starih ran s popeljni, pitje pelina v žganju za zdravje (str. 15);
  - zdravljenje jetike z vršički pelina, zdravljenje pljučnice s kislim mlekom (str. 15–16);
  - odpravljanje glistavosti s česnom, negovanje bolnega človeka v “postelji” z mazanjem z maslom (str. 19);
  - zdravljenje zaprtja s “prgacijo” (vrsta trave) (str. 23);
  - pričevanje o domačem zdravilcu Matiji Tomažinu iz Boštanja (str. 20);
  - pričevanje o Primskovskem gospodu (župniku Juriju Humarju), ki je z nenavadno močjo zdravil ljudi (str. 34–35)

Zvezek št. 31, iz krajev Paradišče, Tlake, Podgorica, Razdrto:

- zdravljenje prehlada z rmanom, ženskih težav s tavžentrožo, ran s habatom, lapuhom, bolečega trebuha s kumino, pljučnice z bučnim oljem (str. 5);
- zdravljenje živine z lanenim semenom, bramorke z vročim krompirjem, hranjenje krave po telitvi s prosenimi otrobi (str. 6);
- izpiranje ran s popeljni, uporaba tavžentrože za čiščenje krvi in spodbujanje teka, zdravljenje pljučnice s toplimi obkladki, peso, zdravljenje šena v glavi s kajenjem, zdravljenje gnojnih ran s smolo, bolečin v nogah in rokah s konopljino prejo (str. 32–34)

Zvezek št. 32, iz krajev Razdrto, Gojniče, Zg. Slivnica:

- zdravljenje prašičje rdečice z “zavlečnim korenem” v ušesu (str. 1);
- zdravljenje pljučnice z mlekom in “pulfrom” (str. 1);
- odpravljanje zaprtja s “prgacijo” (str. 7);
- zdravljenje kašlja z brinovcem in ajbišem (str. 46);
- zdravljenje bolne krave s luštrekom, lanom, kamilicami ter brinovim oljem, prašičev s “putrovko” (str. 46);
- zdravljenje ran s trpotcem, menstrualnih težav s tavžentrožami (str. 46)

Zvezek št. 33, iz krajev Sela, Cikava, Zg. Slivnica, Šmarje, Sap:

- zdravljenje ran z arniko, želodčnih težav s kumino, kamilicami, janežem, boleznimi srca s tavžentrožo (str. 7–8)

Zvezek št. 34, iz krajev Peč, Doli, Gorenja vas, Blizka vas:

- zdravljenje goveje živine, posebno če je “napeta” ali zaprta, z živim apnom, kamilicami z maslom, prebadanjem vampa (str. 2–3, 29);
- zdravljenje prašičje rdečice z mrzlo vodo, vstavljanjem telohove korenine v uho (str. 3, 30);
- zdravljenje pike na jeziku kokoši s čebulo in špehom, zdravljenje bramorke z vročim krompirjem ali repo (str. 4);
- zdravljenje bolnega prašiča z gnojnico (str. 5);
- zdravljenje jetike s pasjo mastjo, zobobola s česnom, soljo in “šnopsom” (str. 6);
- pričevanje o izdiranju zob v Višnji gori na sejmu, zdravljenje bule na vratu z lanom na mleku, zdravljenje črva na roki s koreninom, odpravljanje hudega mesa (str. 6–7);
- zdravljenje ran z “marijinimi štunfki” (pajčevina z neke rože), gnojnih ran s smolo, “žlaka”, krvavečih ran z roženkromom (str. 8);
- zdravljenje lišaja z jesenovo skorjo, oteklini s pijavkami (str. 9);
- zdravljenje “togotnega” prašiča s kislim mlekom (str. 9–10);
- odpravljanje glist s česnom (str. 10, 11, 30), “uratičem”, zdravljenje bolečega trebuha z luštrekovimi koreninami, pljučnice s smodnikovim prahom na mleku (str. 10–11);
- pričevanje o nekem Knezu iz Gradišča, ki je zdravil živino po bukvah (str. 12);
- pričevanje o Martinkovemu očetu v Dolih, ki je zdravil ljudi in živino (str. 29);
- zdravljenje konja, ki ga “ujeda”, s črno kavo, zdravljenje smolike z ječmenom (str. 30, 31);
- odpravljanje kurjih oči z rezanjem in žveplom (str. 30);
- zdravljenje kačjega pika s cigaretnim ogorkom (str. 31);
- zdravljenje ozeblin s hojo po snegu, bolečega trebuha in odpravljanje glist s česnom (str. 36);
- zdravljenje “vratinke” (angine) z bukovim pepelom in grgranjem žganja, zdravljenje jetike z lapuhom in preslico (str. 40);
- zdravljenje šena s kajenjem, zoba s soljo, tobakom, kisom, zarjavelim železom (str. 41)

Zvezek št. 35, iz krajev Stara vas, Zg. Duplice:

- zdravljenje jetike s pelinom (str. 3);
- zapis o duhovniku Juriju Humarju s Primskove gore, ki je s posebno močjo zdravil ljudi in živali ter odganjal vse slabo (str. 7);
- zdravljenje “vratinke” z bezgovim cvetjem in žganjem (str. 10);
- zdravljenje revme s sončno toploto, mrzlo vodo, zobobola s česnom, bolnega želodca z bezgovim čajem, vinskim kamnom, oteklini z vinom (str. 11–12);
- uporabnost encijana za želodec, tudi pri živini, za revmo, arnike za ureznine in bolečine v prsih, medu za bolečine v vratu in očeh, rmana za kašelj, tavžentrože za prehlad (str. 14–15);
- zdravljenje “vratinke” z vročim železom ali cunjami, pljučnice s smodnikovim prahom ali bučnimi semeni na mleku, ran s salom in rmanom, mlačno vodo in pesnimi ter

trtnimi listi (str. 21–22);

- zdravljenje živine z luštrekom, popeljni, zdravljenje zaprtja in napenjanja pri živini s čebulo, peteršiljem, bolečih nog pri prašičih s kisom, rdečice z umivanjem z vodo, parkljevke s popeljni (str. 22–23);
- lajšanje bolečin pri zobobolu s soljo, tobakom ali “šnopcovim cvetom” (str. 26);
- zdravljenje napete živine z luštrekom, kumino, čebulo, lanenim oljem; krvi na vodi s hrastovo skorjo (str. 27);
- zdravljenje konja, če se pretegne ali udari, z lanenimi obkladki ali kisom, zdravljenje smolike, parkljevke z živim apnom, zdravljenje ovac z rezanjem ušesa (str. 28–29)

218

V terenskih zapiskih, ki jih je zapisoval **Boris Orel**, najdemo drobce o ljudskem zdravilstvu tudi v okviru nabiralništva² in prehrane:

Zvezek št. 1, iz krajev Mali vrh, Veliki vrh, Podgorica, Paradišče, Magdalenska gora, Sela:

- nabiranje drevesne smole za rane (str. 5);
- zdravljenje krave, ki ne žveči, s kamilicami, pelinom, lanom, oljem; krave, ki ima kri na vodi, s preslico (str. 25);
- zdravljenje želodca z tavžentrožami, meliso, kamilico, pelinom (str. 41);
- zdravljenje prašiča s kisom (str. 41)

Zvezek št. 2, iz krajev Sela, Huda polica, Gojniče, Cikava:

- zdravljenje prašičev s kamilicami, kislim mlekom in jabolki, zdravljenje rdečice z zarezovanjem v rep ali uho, zdravljenje govedu s kamilicami, lanenim oljem; prenehanja prežvekovanja s kumino (str. 13);
- zdravljenje zapiranja vode pri živini z belo “steljico”, ran z arniko (str. 27);
- zdravljenje “grintavih” prašičev z bezgovimi listi (str. 37);
- zdravljenje želodca s pelinom (str. 37);
- zdravljenje krvi na vodi pri živini z krvomočnicami, zdravljenje “kumrne” krave s čebulo, zdravljenje obolelih nog pri prašičih s korenino teloha v ušesih (str. 38)

Zvezek št. 3, iz krajev Gojniče, Tlake, Paradišče, Sela:

- zdravljenje obolelega srca z lapuhom, “ščipanja” z božjim drevcem, nespečnosti z makom, ženskih težav s tavžentrožo, ran s smrekovo smolo (str. 7–9);
- zdravljenje prebavnih težav pri govedu s čebulo, prašičev z birnjevim oljem, bolečih nog pri prašiču s korenino teloha (“zavlečenga korena”) v ušesih (str. 8)

Zvezek št. 4, iz krajev Tlake, Pleše, Sap:

- spodbujanje prežvekovanja s kamilico, luštrekom, česnom, salom, sajami, zdravljenje bolečih nog pri prašiču z “zavlečenim korenčkom” (str. 32);
- zdravljenje gnojnih ran z “žvelendrom” in arniko (str. 32)

Zvezek št. 5, iz krajev Blečji vrh, Kožljevc, Troščine:

---

² Nabiralništvo je v terenskih zvezkih opredeljeno s pojmom “zbirno gospodarstvom”.

- izpis iz kronike župnije Polica do l. 1920 (str. 7–9), kjer župnik Švigelj navaja nabiranje in uporabo ter domača imena zdravilnih zelišč (str. 17–18)

Marija Bohinec je med zbiranjem podatkov o duhovni kulturi v svoje zapiske nekajkrat vključila tudi ljudsko medicino.

Zvezek št. 22, iz krajev Pleše in Mali vrh:

- zdravljenje revme s špiritom in kafro (str. 4)

Zvezek št. 23, iz kraja Mali vrh:

- preprečevanje pikov mrčesa s salom (str. 34)

Zvezek št. 28, iz kraja Mala Stara vas:

- zdravljenje ran s prežgano smetano (str. 6).

Teren 3: Dekani, 1949

Tudi na tretjem terenu ni bilo posebnega zapisovalca podatkov o ljudski medicini. Nekaj zapisov najdemo pri drugih raziskovalcih, tako pri **Borisu Orlu**, ki je zbiral podatke o ljudskem gospodarstvu.

Zvezek št. 1, iz Dekanov:

- nabiranje in uporaba zdravilnih rastlin: tavžentroža, lipa, bezeg, kamilica (str. 24–25);
- zdravljenje želodca s šipkom, čiščenje krvi s srebotom (“likamoro”?) (str. 24);
- zdravljenje ran z lapuhom (str. 25);
- zdravljenje živine s hrastovim ali brestovim lubjem (str. 27);
- zdravljenje griže s cikorjo (str. 27)

Zvezek št. 2, iz Dekanov:

- uporaba “nevarjenega olja” – nekuhanega oljčnega olja za mazanje pri boleznih kosti, opeklinah, odrgninah, boleznih jeter, želodca (str. 35–36)

Rajko Kaligarič je zapisoval podatke o prehrani.

Zvezek št. 30, iz Ospa:

- recept za mešanico čaja za vse želodčne bolezni, prehlad in rane, uporabnost koromača, divjega radiča, kopriv, sleza in kadulje (str. 34, 35)

Danilo Vodopivec, ki je zapisoval hišna imena in podatke o gospodarstvu, je med drugim zapisal:

Zvezek št. 34, iz Škofij:

- zdravljenje turov z bezgovimi listi (str. 23);
- spodbujanje teka s pelinom, zdravljenje bolnega ušesa z lapuhom (str. 29).

Teren 4: Marezige, 1950

Podatke o ljudski medicini je poleg vraževerja, šeg in prehrane zapisovala **Silva Benčina**.

Zvezek št. 24, iz krajev Marezige, Sabadini, Plahuti:

- navedbe domačih imen za bolezni in pojmovanje, kako do njih pride: "živrcce" (kožna bolezen), "kanker" (rak), "koradela" (pljučna bolezen), ... (str. 2–4);
- zdravljenje ošpic, bolezni želodca, zdravljenje prehlada z obkladki (str. 6);
- zdravljenje oteklin s kisom, mokro cunjо, maslom, pijavkami (str. 7);
- zdravljenje ran s posušenim žolčem in kravjimi iztrebki, bolečin v hrbtu s svinjsko mrežico, zdravljenje "brufol" ali obolelih oči z lastnim urinom (str. 7);
- zdravljenje tumorja z "malvo"; kopel za slabotnega otroka z orehovimi listi (str. 7);
- zdravljenje prehlada z "šnopsom" in vročim mlekom, revme z divjo zeleno, zdravljenje krvi s koreninami radiča in z ječmenom, opeklіn z oljem in vodo, tumorja, kurjih oči s čebulo, česnom in špehom (str. 8);
- zdravljenje kačjega pika s fižolom (str. 11);
- zdravljenje bolečin v trebuhu z oljem, glist pri otrocih s česnom (str. 19);
- zbijanje vročine z rušo, zdravljenje pasjega ugriza s fižolom (str. 38)

Zvezek št. 25 iz Sabadinov:

- zdravljenje revme s hrenom in salom (str. 40)

Posamezne navedbe zdravljenja so v nekaterih zvezkih **Danila Vodopivca** med zapisi o materialni kulturi.

Zvezek št. 36, iz krajev Babiči, Bernetiči, Pomjan:

- zdravljenje želodčnih težav s pelinom; čiščenje krvi s pripravkom iz "malve", "grane", ječmena in divjega radiča; s koprivo, "mandarjankami" (kamilicami); nabiranje bezga, tavžentrože (str. 13);
- uporaba bezga, kamilice ("mandarjanke"), lapuha (str. 13–14);
- zdravljenje pregrete živine s kuhanim ječmenom, bolne živine z vinom in oljem, ran pri živini s kisom (str. 14);
- uporaba čevljarske smole za zdravljenje ran, bolečega hrbta, opeklіn, udarnin (str. 14–15);
- zdravljenje opeklіn z listi leske in oljem, kravjimi iztrebki, zdravljenje glavobola z listi hrena (str. 16);
- zdravljenje oči s pelinom, bolečin v trebuhu z "rudom" (str. 23);
- uporaba vijolic pri glavobolu, trpotca za vse bolezni, "grane" za "riškaldo" (pregretje), brinja, preslice za bolezni mehurja, konjskega loja in močnega žganja za revmo (str. 25–26)

Zvezek 37, iz Loparja:

- uporaba medu za otekline, proti prehladu, za v šnops, v kavo; nabiranje in uporaba mete pri bolečem trebuhu (str. 13)

Zvezek št. 38, iz Laborja:

- uporaba brinovih jagod in česna za odpravljanje glist (str. 11);
- uporaba in moč medu za "veliko pošast" (prehlad) (str. 15)

Zvezek št. 39, iz krajev Čenturi, Montinjan, Sabadini, Pomjan:

- čiščenje krvi z brinjem, korenino radiča in vodo (str. 2);

- zdravljenje želodca s pelinom, zatekanje k domačim zdravilcem, ki jim ljudje zaupajo, nabiranje in uporaba lapuha, zdravljenje prehlada s sladkim kuhanim vinom, uporaba hrena pri zobobolu ali glavobolu, zdravljenje glistavosti s česnom, čebulo (str. 4–5);
- zdravljenje jetike s surovim "savjem", pregretja z vijolicami, ran z lapuhom, kisom (str. 15);
- zdravljenje opeklin s surovim rižem v domačem olju, mlekom; prehlada s "savjem" na mleku, češpami, žganjem in vročim mlekom; odpravljanje glist s česnom, petrolejem;
- zdravljenje zobobola z žganjem, nahoda z zavretkom plev, soli, otrobov, revme s pikastim mišjakom, pregretja z "grano", ječmenom in koprivo (str. 16–17);
- odpravljanje glist s česnom, tobakom, zdravljenje ušes z "ušesnikom" (sokom netreska) 221 (str. 18–19);
- zdravljenje aft z medom, zapiranja vode z obkladki iz robidovih listov, bolečin v trebuhu s česnom, pelinom in brinjem v žganju, glavobola s hrenovimi obkladki na nogah, zobobola s kisovimi obkladki (str. 20–21);
- zdravljenje hemeroidov s kanelo, boleznijeter s preslico, zobobola s soljo, poprom, špiritom, vročo polento ali peskom, prehlada z žganjem z mlekom (str. 23–24);
- spodbujanje gonitve pri kravi s "špado" (str. 24)

Zdravko Vatovec je med zapisi o šegah nanizal še nekaj podatkov o ljudski medicini.

Zvezek št. 20, iz krajev Pomjan, Plahuti:

- zdravljenje "vbodca" (rane) z mastjo in vinom, mrzlice s kuhanim sladkim vinom, zanohtnice z vrelo vodo (str. 40);
- pričevanje o domači zdravilki zeliščarici Smokavki iz Kubeda (str. 2)

Zvezek št. 21, iz krajev Pomjan, Sabadini, Bernetiči:

- zdravljenje perle na očesu s sladkim koromačem in izlizovanjem (str. 26);
- pričevanje o domači zdravilki Smokavki (str. 26).

Teren 5: Šentvid pri Stični, 1950

Na tem terenu sta poleg prehrane, nabiralništva, lova in notranje opreme zapisovala podatke o ljudski medicini **Marija Bohinec** in **Angelos Baš**.

Zvezek št. 13, iz krajev: Male Češnjice, Velike Češnjice, Petrušnja vas, Pristavlja vas, Vrhpolje, Vrh Griže, Glogovca, Artiža vas:

- pokojni župnik Jurij Humar s Primskovega in njegova posebno moč, ki naj bi delovala še po njegovi smrti (str. 22, 23–25, 26–27, 33, 35, 41, 45, 67);
- zdravljenje prehlada z lipovim čajem ali s čajem iz jagodnih listov (str. 8);
- zdravljenje "ovčeca" (vnetega vimena) pri kravi z "ovčjimi brkami" (str. 9);
- zdravljenje glavobola z domačimi drožmi; njihova uporaba v prehrani prašičev (str. 11);
- zdravljenje opeklin s šentjanževim oljem, ran z arniko v žganju, popeljni, zdravljenje prehlada z bezgovim in lipovim čajem (str. 16–17);

- zdravljenje slabosti v želodcu z mahom (str. 18);
- zdravljenje jetike s pelinom, slabokrvnosti s tavžentrožo, bezgovim listjem, zdravljenje zlate žile s hrastovo skorjo (str. 20);
- zdravljenje živine s kamilico in ajbišem (str. 20);
- zdravljenje glavobola s črno kavo (str. 21);
- uporaba vinske rutice za prsne, želodčne in živčne bolezni, zdravljenje ran z arniko, starim salom in pelinom, kašlja s kamilico, ajbišem, lipovim cvetjem (str. 28);
- zdravljenje boleznih pljuč s "pljučnikom", sladkorjem in rožiči (str. 29);
- zdravljenje "uščive" krave z luštrekom, ovčjim brkom in janežem; zdravljenje koz pri prašičih z laškim oljem, rezanjem repa; hranjenje bolne kokoši s čebulo, česnom in poprom (str. 29–30, 34);
- odpravljanje glavobola s kislim zeljem (str. 33, 48);
- zdravljenje živine s pelinom, čebulo, česnom, janežem, kumino, ovčjo brko, grenko soljo, laškim oljem, zdravljenje kokoši z rezanjem nohtov (puščanjem krvi), udiranje pike pri kokoši (str. 34);
- zdravljenje bolečega trebuha s kamilico, krčev z rmanom, krvi s pelinom, pretegnjenosti z "urudnico", notranjih bolezni z brinovimi jagodami, ran s smrekovo smolo (str. 38);
- spodbujanje teka z "vrnico", zdravljenje oteklih nog s preslico, zdravljenje zastaranih bolezni s šentjanževko, čiščenje krvi in slabokrvnost s tavžentrožo, zdravljenje kašlja ali nahoda z lapuhom, maslom, preprečevanje gnojenja ran s smolo, zdravljenje oči z luštrekom, ušes z netreskom (str. 39–41, 46);
- zdravljenje glavobola z repo in krompirjem, zdravljenje prašiča s puščanjem krvi na ušesu, zdravljenje s pijavkami (str. 46, 67);
- zdravljenje nahoda z žganjem s sladkorjem, glavobola s pelinom in kisom, s sivko; oči s studenčnico, kamilico in sivko, ureznin s srpom z osatom, gnojnih bul z vročim mlekom, bezgovim listjem in laškim oljem, kašlja s koprivo, žajbljem na mleku (str. 48–51);
- zdravljenje glavobola s pelinom in vinsko ruto, spodbujanje menstruacije z rmanom, šentjanževko (str. 51, 52);
- čiščenje krvi s pelinom; recept za "žavbo" iz brinja za kožne bolezni (str. 54);
- odpravljanje glist pri otrocih z vinom ali žganjem, česnom (str. 55, 60);
- odpravljanje zaprtja pri otrocih z janežem, zdravljenje bolečega trebuha s kamilico, vnetih oči z materinim mlekom, spodbujanje celjenja ran z rmanom (str. 60);
- pomoč pri urezu žanjice z "zdravičkom", smetano, zdravljenje zastrupljenih ran s "putrom", bolečega grla z ajbišem, jetike s preslico (str. 61– 62);
- zdravljenje preobjedle krave z živim apnom, hiranja krave z luštrekom, poškodovane noge z urinom (str. 62);
- zdravljenje ran s salom in pelinom (str. 66);
- uporaba slanice (salamure, ki se nateče od nasoljenega mesa) pri zdravljenju živine (str. 67);

- recept za pripravo maže proti kožnim obolenjem (str. 68);
- zdravljenje glavobola s kopeljo nog v slani mlačni vodi, z mokro ruto na čelu, bolečega vratu z ovijanjem tople preje, oči ali bolečin v trebuhu s kamilicami (str. 69–70);
- zdravljenje živine z luštrekom, kamilico in kumino, prašiča z drgnjenjem s krtačo (str. 70);
- zdravljenje vnetega vimena z ovseno vodo, zajčjo in kurjo mastjo (str. 72);
- zdravljenje oči z bezgovo gobo, bolečih nog s koprivo (str. 77)

Zvezek št. 14 iz krajev Artiža vas, Velike Pece, Št. Pavel, Zaboršt:

- zdravljenje vnetih oči z umivanjem z janežem (str. 1);
- zdravljenje bolnega prašiča z zarezovanjem repa (str. 1);
- pričevanje o zdravilni moči prsti z groba župnika Jurija Humarja s Primskovega (str. 2);
- zdravljenje bolečega grla s pelinom, trebuha s kamilico, glavobola z obkladki iz krompirja, glist z česnovo ogrlico, bolečih ušes s segretim oljem (str. 5, 6);
- zdravljenje revme in oteklih nog z masiranjem z mravljami v špiritu, zdravljenje ran s salom in pelinom, kašlja s pelinom, glist s čebulno vodo (str. 12);
- hranjenje mladih prašičev s česnom in čebulo proti glistavosti (str. 13);
- zdravljenje glavobola s krompirjevim ali zeljnim obkladkom, gluhoti z netreskom, oteklih nog s habatom, glistavosti s čebulo na olju, trganja po rokah s “cvetom” (dvakrat žganim žganjem) (str. 15);
- hranjenje bolnih prašičev z mlekom (str. 15);
- odpravljanje glistavosti z brinovim oljem (str. 16);
- hranjenje bolnih prašičev s suhimi hruškami, češpljami, orehi, špehom, listi zelja; bolne govede s kamilico, janežem, kumino, luštrekom; konjev z žganjem ali encijanom in soljo na kruhu; zdravljenje vnetega vimena s čebulo (str. 17);
- odpravljanje glistavosti s česnom in laškim oljem (str. 18);
- zdravljenje prašičev ali goveje živine s pretikanjem zdravilne koreninice skozi uhelj, zdravljenje “ščipanja” pri konju z jahanjem (str. 19);
- zdravljenje bolne živine s poparkom iz luštreka, kumine in brinovitih jagod (str. 24);
- zdravljenje želodca z rmanom, pelinocem; bolečega grla z bezgovimi jagodami; oteklina s habatom; posledic udarcev z obkladki iz kislega zelja; glist z brinovimi jagodami (str. 26–27);
- zdravljenje zaprtosti pri živini z brinjem in luštrekom na masti, “vlivanja” pri živini s kumino, kamilicami, janežem in česnom, zdravljenje bolnih kokoši s čebulo in maslom (str. 27);
- pričevanje o nekem “sintarju” izpod Kuma, ki je zdravil ljudi z “žavbami” in “flajštri” (str. 27);
- zdravljenje zaprtosti pri živini z lanom, kislom repo in tobakom, zdravljenje živine s puščanjem krvi ali z “zavlečnim koreninom” (korenino teloha), potegnjenim skozi uho (str. 29);
- zdravljenje glistavosti z brinovim oljem (str. 30);

- 224
- zdravljenje glavobola s hrenovim obkladkom na nogah ali s kopelmi v "repenci" (vodi iz stisnjene repe), bolečega vratu z obkladkom iz bezga, ran s starim salom, konopljinim oljem, oteklih nog s habatom; odpravljane glist z majaronom in božjim drevcem, zobobola s česnom in soljo ali orehovimi jedrci (str. 34–35);
  - zdravljenje govedi z luštrekom, brinovimi jagodami, kumino, janežem, česnom, čebulo, "čeliko", soljo in maščobo (str. 35);
  - zdravljenje revme s kopelmi iz smrekovih vršičkov, hrastovega lubja, senenega drobirja in s sadnim kisom, preprečevanje potenja nog z brezovimi listi v čevljih (str. 36);
  - zdravljenje izgube mleka pri kravi s kalofonijo, zdravljenje vnetega vimena z umivanjem z repnico, zdravljenje prašičje rdečice z "ribanjem z jesihom" (str. 36);
  - zdravljenje vnetih oči z ženskim mlekom, odpravljane glist s česnovno vodo in janežem, zdravljenje ran s trpotcem in pesnim perjem (str. 37);
  - zdravljenje gnojnih ran z rženo moko in medom, odpravljane glist z obkladkom iz belega kruha, mleka in česna (str. 41);
  - pričevanje o "šribarju" iz graščine Grumlof, ki je pisal "arčnijske bukve" (str. 41);
  - zdravljenje grize z borovnicami, hranjenjem z ajdovimi žganci in trdo kuhanim jajcem; bolečin v trebuhu s kamilico in janežem, glist pri otrocih z brinovim oljem, hranjenjem s čebulo in česnom, ogrlico iz česna okoli vratu, s pitjem in mazanjem s kuminovim oljem; zdravljenje pljučnice s pijavkami, obkladkom iz kislega zelja; zdravljenje opeklin (str. 55–56);
  - zdravljenje angine z obkladkom iz "špeha" ali kaše na mleku, bolečin v ušesu z laškim oljem, oteklin s konopljinimi listi, zobobola s tobakom, ureznin s pajčevino ali konjsko figo, revme z vinsko ruto v žganju (str. 56– 57)
- Zvezek št. 15, iz krajev Št. Pavel, Radohova vas, Grm, Selo, Grumlof, Škoflje:**
- zdravljenje zobobola s soljo, glavobola s povezovanjem glave, bolečih oči z bezgovo gobo, bolečega vratu z obkladkom iz bezgovega cvetja, grize z borovničevim žganjem in borovnicami, ocvrtimi z jajcem, ureznin s konjsko figo ali pajčevino, pljučnice s smodnikovim prahom v mleku, bolečega trebuha s poprom v žganju, gnojnih ran s pesnim listom ali lanom na mleku (str. 1–2);
  - zdravljenje vola s prerezovanjem ušesa, prašiča s sekanjem repa, vnetja vimena ("ovčeca") s čebulo (str. 3);
  - zdravljenje grize s suhim sadjem – hruškami in borovnicami, vnetih oči s kamilicami (str. 6);
  - zdravljenje glavobola z namakanjem nog v mrzli vodi, mrzlimi obkladki; puljenje zob; zdravljenje bolečih ušes z obkladki iz kamilice, bolečega trebuha s pelinom in kamilicami, roženkrautom, odpravljane glist s česnom okoli vratu, sesekljanim česnom na kruhu ali v vodi; revme s senenim drobirjem, breskovimi listi, potenjem ali "cvetom" – močnim žganjem, blatom iz potoka, zdravljenje oteklih nog s pijavkami; puščanje krvi na ušesih bolnim ljudem in živalim, izmivanje ran s popeljni in kamilicami, zdravljenje gnojnih ran z zmesjo moke, kisle smetane ali z listi trte, s smrekovo smolo (str. 10–13);
  - zdravljenje vnetega vimena pri kravi s kamilico in mazanjem s kurjo mastjo, bolnega prašiča

- z oblivanjem z mrzlo vodo, hranjenje kokoši, ki niso nesle, s kruhom in mlekom (str. 12);
- zdravljenje oteklin s habatom in popeljni, griže z borovničevim žganjem in suhimi borovnicami, glist s česnom in čebulo, revme s toplimi volnenimi cunjami, zobobola s špiritom, kamilico, česnom (str. 20);
- zdravljenje bolne kure z maslom in čebulo (str. 20);
- zdravljenje prašičev, krav z "zavlačanjem" v ušesu ali na prsih s čebulo ali telohovo korenino (str. 21);
- zbijanje vročine z obkladki iz preslice na nogah, oskrbovanje ureznin s "špehovo" kožo in močnim prevezovanjem, zdravljenje zobobola s soljo, tobakom; težav z očmi z mastjo divjega mačka, z lanenim semenom (čiščenje tujka iz očesa), zdravljenje gnojnih ran z rmanom in salom, smolo, pljučnice s smodnikovim prahom v mleku (str. 21–22);
- zdravljenje useknin s pljunkom, glavobola z obkladki iz pelina, oteklih nog z rožami "prasadnicami", oči s "stekleno jagodo", bezgovo gobo, ušes z netreskom (str. 23–24);
- zdravljenje živine, ki preneha prežvekovati, z jajci, janežem, drožmi (str. 25);
- zdravljenje ureznin s trpotčevim sokom, zobobola s "cvetom" in soljo, zlaticami, čiščenje krvi z rmanom in šentjanževko (str. 25–26);
- zdravljenje bolečih rok z žvečenjem in kajenjem bršljana (po nasvetu župnika Jurija Humarja s Primskovega) (str. 25);
- pričevanje o nekem zdravilcu v Žvirčah na Krki (str. 26);
- zdravljenje revme s piki žuželk, bolečih oči z ajbiševo vodo ali materinim mlekom, izpiranje ran s koreninami popeljnov (str. 27);
- zdravljenje pljučnice s sokom rdeče pese, odpravljane glist s kuminovo sladko vodo ali pleničko, pokajeno s kuminovim dimom (str. 28);
- lajšanje bolečin pri glavobolu z repo, zdravljenje zobobola, glistavosti s česnom okoli vratu, ureznin s konjskimi figami, nahoda z orehi, podplutih ran z mrzlimi obkladki (str. 31–32);
- zdravljenje ozeblin s česnom, maslom in snegom, lajšanje zobobola s tobakom (str. 35);
- zdravljenje vnetega vimena z umivanjem z mlekom (str. 35);
- lajšanje glavobola z obkladkom iz blagoslovljene vode, pelina, ustavljanje krvavitve pri urezu s srpom z osatom ali trpotcem, lajšanje bolečin v vratu s kamiličnimi ali lanenimi obkladki (slednji pomagajo tudi pri bulah), zdravljenje gnojnih ran s trpotcem ali "prasadnico", kašlja s trpotčevim sokom, ozeblin z repno, ovseno ali slano vodo, oteklin s senenim drobirjem, habatom, nahoda z dimom orehovitih lupin, glistavosti s čebulo na laškem olju, bolečega želodca s tršlikovo skorjo, "lucijanom" (encijanom) v belem vinu ali žganju, tavžentrožami (str. 36–38);
- pričevanje o nekem zdravilcu iz Laz, ki je zdravil božjast (str. 39);
- zdravljenje glavobola z ruskim čajem in limono, nahoda s kopeljo v mlačni vodi, zobobola s čebulo in česnom, ozeblin s česnom, prašičjim žolcem, glistavosti z brinovim oljem, revme s toplim peskom (str. 40–41);

- zdravljenje vnetega vimena pri kravi s kurjo mastjo, dimom orehovitih lupin, z medom (str. 41);
- zdravljenje zobobola s hrenom ali česnom, oči z bezgovo gobo, želodca s tavžentrožami in pelinom, ureznin z osatom, revme s koprivami (str. 42);
- zdravljenje glavobola z obkladkom iz pelina, ozeblin s česnom, prehlada z vdihavanjem dima starih cunj, revme s "cvetom", zaležanega vratu z gretjem (str. 44–45);
- zdravljenje vnetega vimena pri živini s toplimi obkladki, zapiranja vode s peteršiljem, odpravljanje bradavic s prevezovanjem z nitjo in mazanjem z mlekom, "pike" pri kuri na jeziku z "zdiranjem" in hranjenjem z maslom (str. 45);
- zdravljenje gnojnih ran s popeljni, pljučnice s peso (str. 46)

226 Zvezek št. 17, iz krajev Dob, Hrastov dol, Podboršt, Sad, Rdeči kal, Pokojnica, Boga vas:

- zdravljenje glavobola s sivko, mokrimi obkladki, namakanjem nog v mlačni vodi, zdravljenje bolečih oči z izpiranjem, bolečega vratu s čajem iz bezgovega cveta, revme in ozeblin s prašičjim žolčem, pljučnice s smodnikovim prahom na mleku (tudi str. 7, 28, 56, 75, 79), glistavosti s česnovno vodo (str. 3);
- zdravljenje vnetega vimena s kurjo mastjo (tudi str. 14, 20, 25, 29, 55, 69, 71, 76), hranjenjem s čebulo, z "zavlačanjem" s telohovo korenino na prsih, napetega trebuha pri kravi z grenko soljo, zdravljenje prašičev s kislim mlekom (str. 3–4);
- pričevanje o domačem zobozdravniku iz Doba, ki je pulil zobe (str. 6);
- izpiranje vnetih oči s kamilico, zdravljenje bolečih ušes z gretjem, oteklin s konopljinim predivom; "žauba" za rane in ture; zdravljenje lišaja s trtnim "mozgom" (sokom), ozeblin s kislim zeljem, zdravljenje pljučnice z obkladkom iz sira kislega mleka na prsih (tudi str. 54, 56, 65, 68, 70), glistavosti s česnom na olju ali česnovno in kuminovo vodo, griže s suhimi hruškami in borovnicami, odpravljanje bradavic z jelševim listjem (str. 6–8);
- zdravljenje ran z arniko (str. 6, 17, 25, 51, 55, 56, 64, 68, 71, 79);
- zdravljenje vnetega vimena z lanenim semenom in maslom (str. 8);
- zdravljenje vnetega grla z gadovo ali polhovo mastjo (str. 13, 20, 25, 28, 29, 34, 42, 51, 54, 55);
- zdravljenje prašičjih "koz" ali rdečice s kisom (tudi str. 29, 35, 47, 51, 57, 71), z gnojnico, s česnom (str. 13);
- pomoč prašiču, ki ne more hoditi, z nastiljanjem s smrečjem, umivanjem s smrekovo vodo (tudi str. 25, 47, 51), metanjem v gnojnico, blato (str. 29, 47), zdravljenje konjskih in govejih boleznih s kamilico, kumino in janežem (str. 14);
- zdravljenje opeklin z laškim, orehovim in lanenim oljem (str. 14, 17, 20, 25);
- zdravljenje trebušnih boleznih s kamilico in kumino, pljučnice s tavžentrožo, ran s špiritom (str. 17);
- zdravljenje pljučnice z obkladkom iz kislega zelja (tudi str. 43), bolečega grla z ajbišem, želodca z encijanom v žganju (str. 28);
- zdravljenje trebušnih boleznih s kamilico, borovničevim čajem, zastrupitve z žganjem, ran s popeljni (tudi str. 56, 64, 71, 79) (str. 29);

- zdravljenje jetike z ajbišem, tavžentrožami, trebušnih boleznih z "urnicami", žganjem (str. 34);
- zdravljenje boleznih pri živini s puščanjem krvi na ušesu, repu (str. 35, 51);
- zdravljenje ran s trpotcem (tudi str. 68), kašlja, vnetega grla z bezgovim in lipovim čajem (str. 37);
- zdravljenje pljučnice s kuminovim kropom, z bezgovim in lipovim čajem, žganjem; nabiranje tavžentrože, kamilice, pelina, korenin koprive (str. 41–42);
- zdravljenje garij pri živini z "mašinovim" oljem in apnom, prašičje "togote" (božjasti) s polivanjem z mrzlo vodo (str. 42);
- zdravljenje želodca in srca z rmanom; revme, prehlada s senenim drobirjem ("mrvo"), gnojnih ran z gadjo mastjo (tudi str. 74); pridobivanje gadje masti; zdravljenje pljučnice z bučnimi semeni (tudi str. 75), zbijanje vročine z zavijanjem v mokro rjuho, zdravljenje bolnega ušesa z netreskom, vnetih oči s toplo vodo (str. 45–47);
- zdravljenje pljučnice pri živini z ajbišem (tudi str. 65, 71), kumino, janežem, garij z mastjo (str. 47);
- zdravljenje kašlja z bezgom, pelinom, notranjih boleznih s tavžentrožami, jetike z "modrim regratom", "konjščico", koreninami koprive, glavobola z žlico sladkorja v vodi, bolečega grla z grgranjem pelina in tavžentrože (str. 48);
- preoblačenje v suha oblačila pri visoki vročini (str. 50);
- zdravljenje glavobola s kamiličnimi obkladki, zastrupljenih ran z izpiranjem z žganjem (str. 51);
- zdravljenje "koz" pri prašičih z mastjo, maslom, smetano (str. 52);
- zdravljenje pljučnice z ovsenimi obkladki (str. 54);
- pričevanje o vaškem zobozdravniku v Rdečem kalu, ki je s kleščami pulil zobe in razkuževal rane z žganjem (str. 55);
- zdravljenje vnetega vimena s toplo cunjjo, čebulo (str. 55, 76);
- zdravljenje bolečega grla s kamilico (str. 55);
- zdravljenje pljučnice s sokom rdeče pese (str. 56);
- zdravljenje opeklin s slino, orehovim oljem, beljakom, glavobola s krompirjevimi in hrenovimi obkladki (str. 56);
- zdravljenje prašičje rdečice z apneno vodo, božjasti z mrzlimi obkladki, rezanjem repa, pljučnice pri konju s senenim drobirjem (str. 57);
- zdravljenje "španke" z mlekom in žganjem, bolečega grla s prosenimi in ovsenimi obkladki, z medom, čajem, zdravljenje vnetih oči z obkladki z mlekom, izpiranjem s kamilico, vnetega ušesa s toplim oljem, zastrupitve z žganjem, ran, vnetih oči s popeljni, zdravljenje jetike s pasjo mastjo (str. 64–65);
- zdravljenje "sv. Vida plesa" in rdečinke pri prašičih s polivanjem z mrzlo vodo; kajenje s čebeljim voskom in dajanje čebule kravam med hrano pri vnetju vimena, zarezovanje žile na vratu (str. 64, 65);
- zdravljenje bolečega grla z obkladki, zdravljenje vnetih oči, ušes, jetike, živinskih

- bolezni; razkuževanje ran z žganjem (64–65);
- zdravljenje revme s koprivo, spodbujanje teka s pelinom, zdravljenje vnetih ušes s toplimi cunjami, spodbujanje menstruacije s tavžentrožami, zdravljenje prehlada z gadovo in polhovo mastjo, gadovega pika z zavezovanjem (str. 68–69);
  - zdravljenje jetike s pelinom, bolečih ušes s kamilico, ran s cvetovi “rože sv. Roka” v masti ali smetani (str. 70–71);
  - pričevanje o župniku Juriju Humarju s Primskovega, ki je zdravil ljudi, tudi od “more” (str. 70);
  - zdravljenje opeklin z laškim oljem (str. 70);
  - zdravljenje božjasti in drugih bolezni pri prašičih z rezanjem repa (str. 71);
  - zdravljenje jetike s čajem iz jagodovih korenin, brinovih vej, lajšanje želodčnih težav z orehi na kruhu, zdravljenje vnetih oči z ženskim mlekom, bolečih ušes s kamiličnimi obkladki, zobobola s kopeljo nog v vodi, glavobola z obkladki pelina, krompirja, ran z žganjem, opeklin s kurjo mastjo, kislim zeljem ali orehovim oljem (str. 74–75);
  - zdravljenje jetike s pasjo mastjo, pasjega ugriza z žganjem, ki je tudi sicer eno glavnih zdravil, zdravljenje pljučnice s kamilico, ajbišem, (str. 76);
  - zdravljenje bolne živine s kamilico, ajbišem, zdravljenje rdečinke z apnom (str. 76);
  - odpravljanje trnja v koži z zajčjo mastjo, glavobola z mrzlimi obkladki, zdravljenje jetike z gadovo mastjo, odpravljanje glavobola z repo, zdravljenje oči z bezgovo gobo, pljučnice s puščanjem krvi (str. 79);
  - zdravljenje parkljevke z apnom, rdečice z “zavlečnim korenem” (str. 79).

Nekaj zapisov je še med podatki o ljudskem gospodarstvu, ki jih je zapisoval Boris Orel.

Zvezek št. 1, iz Glogovice:

- pričevanje o zdravilki Plevnikovi Franci, ki je zdravila ljudi (str. 22)

Zvezek št. 2, iz Zaboršta:

- zdravljenje ran z zajčjo mastjo; kam hodijo volu “nogo poravnati” (str. 67);
- nošenje zdravilnih zelišč kot varovalo pred boleznijo pod kapo na glavi (str. 35).

Teren 6: Mokronog, 1951

Podatke o ljudski medicini je zapisovala **Marija Jagodic.**

Zvezek št. 14, iz krajev Martinja vas, Preloge, Slepšek, Pugled, Gorenja vas, Trebelno:

- spodbujanje izostale menstruacije ali lajšanje bolečin s kamilico, vinom ali “izfom”, zdravljenje kašlja z žajbljem, krvi s “kriščevimi rožami”, zdravljenje zlatenice z rmanom, “kriščevimi rožami”, pelinom, bezgovimi listi, odpravljanje glist z nanizanim česnom okoli vratu (tudi str. 21, 39), “urtouč rožami” (str. 2–3);
- puščanje krvi s pijavkami, zdravljenje prisadnih ran z rmanom, starim salom, ustavljanje krvavitev s pajčevino in konjskimi figami, zdravljenje zlomljene noge z oporo iz deščic in

- s starim salom, zdravljenje ozeblin z žolčem, jetike s pasjo in polhovo mastjo (str. 4);
- odpravljanje garij z žveplom in oljem, živim apnom, zdravljenje oteklin z lastnim blatom, vnetih oči z obkladkom iz urina, odpravljanje glavobola s kopeljo nog v slani vodi z otrobi, zdravljenje revme s senenim drobirjem, prehlada s polivanjem razgrete opeke z rdečim vinom, turov z morsko čebulo (str. 5–6);
- zdravljenje vodenice z obkladkom iz habata, peteršilja, preslice, z brezovim listjem, krompirjem ali kurjimi iztrebki, pšeničnimi otrobi, repo; jetike s pelinom, tavžentrožo, kamilicami, laškim oljem, brinovimi koreninami, odpravljanje bradavic s fiziološkimi listi, kurjih oči z bršljanovim listjem v čevljih, zdravljenje oteklih nog z obkladkom iz koruznih žgancev, pelina, božjasti z mrzlimi obkladki (str. 8–10);
- odpravljanje glist s čebulno vodo, zdravljenje notranjih bolezni s timijanom in materino dušico, krčev pri majhnih otrocih z majaronom, zdravljenje lišajev, peg s kislim mlekom (str. 11);
- zdravljenje “trganja” v kolenu z obkladkom iz praproti, kuhane v vinu, revme z obkladkom iz mahu, kuhanega v vinu, zdravljenje kašlja z medom in žganjem, žulja, zobobola z “vranjim parkljem”, kurjih oči z ušesnim maslom, žuljev s smrklijem, opeklin z laškim oljem, medom, rumenjacom, bolečin ali brenčanja v ušesih z netreskom, krčev s “preželjko” z jajcem, divjim kostanjem v žganju (str. 11–15);
- zdravljenje oči z izpiranjem z nekimi belimi rožami (str. 16);
- zdravljenje otečenega vimena pri kravi (str. 16);
- pričevanje o nekem zdravilcu Hitežu v Martinji vasi, ki je imel posebno moč in vedenje (str. 7, 17);
- pričevanje o župniku Humarju s Primskovega, h kateremu so se ljudje zatekali v bolezni in težavah (str. 18);
- pleterski “kartajzarji” in zdravljenje ljudi (str. 21);
- padarica v Mirni vasi, h kateri so hodili po zdravila (str. 22);
- kozarec s pijavkami pri vsaki hiši (str. 19);
- zdravljenje počene krčne žile s pajčevino, konjskimi figami, zdravljenje tura s smetano in korenom, ustavljanje krvavitve z gobami “hudičev ogenj” (str. 19–20);
- odpravljanje glist s kumino, janežem, kamilico (str. 21);
- “zdiranje pike” pri kokoših, zdravljenje zapiranja vode in rdečice pri prašiču s telohovo korenino v ušesu in kisom, zdravljenje sajavca s česnom, čebulo, sajami, soljo, brinjem ali pa s terpentinom – tudi za majave zobe pri živini (str. 30–31);
- odpravljanje glist z “urat’č’m”, s čebulo v laškem olju, zdravljenje bolečega želodca z vrtnicami, odpravljanje bradavic z bradavičnikom (str. 32–33);
- zdravljenje kurjih bolezni s česnom, čebulo in mastjo (str. 33);
- odpravljanje glist z brinjevim oljem, janežem, kumino in kamilico, zdravljenje prehlada z bezgovim cvetjem na mleku in lipovim čajem (str. 34);
- vrste bolezni pri konjih kot “rape” (kraste na nogah), “ušče” (konj si drgne rep), smolika (gnojno grlo) (str. 45);
- bolezni pri otrocih: zdravljenje “drobce” (ošpic) s počivanjem, ščipanja s kumino in

- sladkorjem v cunjici, majaronom, driske z vratičem, vnete kože z ajdovo moko, prehlada s soparo s sladko repo, lipovimi in bezgovimi cvetovi, žajbljem (str. 45–46);
- ustavljanje krvavitev s pajčevino, krvavitev iz nosu s polivanjem z mrzlo vodo po tilniku, zdravljenje driske in revme s koprivo, ran s smolo (str. 46–47);
- odpravljanje ušivosti pri kurah s prahom, zdiranje pike in hranjenje s čebulo, poprom, špehom (str. 48);
- puščanje krvi s pijavkami, zdravljenje revme z obkladki in masiranjem, kozjim maslom, ustavljanje krvavitve pri urezninah z urinom, osatom, zdravljenje gnojnih ran s starim salom (str. 48)

Zvezek št. 17, iz krajev Ostrožnik, Dolenja vas, Log, Zg. Lahnice?, Sv. Vrh, Bistrica, Prelesje, Šentrupert:

- zdravljenje bul z rumenjacom, sladkorjem in laškim oljem, zdravljenje škrlatinke z grgranjem špirita, zbijanje visoke vročine z mrzlimi obkladki, zdravljenje “španke” – živ spomin na veliko število umrlih – z lipovim čajem in veliko žganja, zdravljenje prisadnih (“plavkastih”) ran z beljakom in povezovanjem s konopljinim predivom, zdravljenje “gine” (angine) s konopljinim predivom, ran z lanenim semenom in medom, gnojnih ran, zanohtnice z morsko čebulo (str. 1–3);
- bolezni konjev: “smrkavost”, naduha, “rape” na nogah; – pri goveji živini “ujeda”; – pri prašičih kože, rdečica, pljučnica; te bolezi je zdravil neki Grmov Janez (str. 4);
- zdravljenje glavobola, udarcev z mrzlimi obkladki, lajšanje bolečin z masažo, zdravljenje oteklih nog s pijavkami; puščanje krvi; zdravljenje odprtih ran z arniko in maslom, trpotcem, zdravljenje šena s pajčevino, sladkorjem, sivko, ajdovim zrnjem, solatnim semenom, črno svečo (prodajali so Istrani), zdravljenje ran in udarnin s konjskimi figami (str. 5–7);
- zdravljenje prašičev s polhovo mastjo (str. 6, 14);
- zdravljenje oslovskega kašlja s cvetovi bele detelje na mleku, obolelih nog s koreninami nizke praproti na vinu ali kisu, krčev v nogah s habatom, ki je dober tudi za vodenico, jetiko, zdravljenje bolezi sečil s preslico, zastrupljenih rok z menjavanjem toplih in mrzlih obkladkov (str. 9–10);
- zdravljenje ran z žganjem, arniko, smolo, zanohtnice s salom, jajčnimi lupinami, bradavic s črnim gozdnim polžem, prehlada s habatom, spodbujanje mlečnosti pri doječi materi s peteršiljem (str. 11–12);
- zdravljenje bolnega prašiča z zarezovanjem in pretikanjem telohove korenine skozi uho (str. 12);
- oskrbovanje ran z dolgim trpotcem, osatom, odpravljanje uši z “lisjakom na jesihu”, “šporom”, odpravljanje glist z brinovim oljem, s česnom okoli vratu (str. 13);
- zdravljenje angine z obkladkom iz bukovega pepela, zdravljenje kašlja z bezgovimi jagodami (str. 14);
- zdravljenje boleče ali izostale menstruacije s kamilico, z jajcem na maslu, s koprivami, z belo deteljo (str. 15, 20);

- odpravljanje glist s čebulo, z oljem (str. 17);
- zdravljenje oteklih rok s pijavkami; zdravljenje s polhovo in zajčjo mastjo ("potegne bolezen iz telesa); odpravljanje driske z borovnicami in žganjem; uporabnost pelina za zdravljenje želodca in boljši tek (str. 20–21);
- pričevanje o zdravilcu župniku Juriju Humarju s Primskovega (str. 22);
- zdravljenje ran z dolgolistnim trpotcem, spodbujanje izostale menstruacije s čajem iz brezovih listov, zdravljenje zlatenice z rmanovimi koreninami (str. 28);
- zdravljenje neplodnosti ali spodbujanje dolgotrajnega poroda s kajenjem z divjo meto (str. 30);
- zdravljenje išijasa po "knajpovskih bukvah" s kopelmi z rožmarinom, senenim drobirjem, "bravljščem", smrekovimi vejicami, hrastovim lubjem, odpravljanje bradavic z izžiganjem, glist z ogrlico iz česna in uživanjem čebule, gnojnih ran z žganjem (str. 31–32);
- zdravljenje smolike pri konju s kuhanim ječmenom, garij s tobačnimi listi, driske s hrastovo skorjo, sajavca (vnetega vimena) s pelinom, z umivanjem z vodo (str. 34–35);
- zdravljenje ureznin s salom, griže s praženim želodom, ajdo (str. 36);
- zdravljenje sklepne revme z mazilom iz kosti, bolečega grla z bezgovim čajem, kašlja z ajbišem; izogibanje kisli hrani ob menstruaciji; čiščenje ran s trpotcem, zdravljenje vnetih pljuč z obkladki z bezgovim lubjem, ustavljanje krvavitev s konjskimi figami, zdravljenje zanohtnice s kropom, revme s hojo po jutranji rosi med malo in veliko mašo, odpravljanje nespečnosti s pelinom, odpravljanje zobobola s tobakom v žganju (str. 42–44);
- zdravljenje zaprtja pri prašiču z mastjo, sajavčne krave z brinjem, sajami, česnom, spodbujanje teka pri mlekaricah s čebulo (str. 44);
- odpravljanje glist z vratičem, orehi v žganju, zdravljenje zlatenice z rmanom, pelinom, trganja v ušesih z netreskom, srbečice s tobakom, zbijanje visoke vročine pri pljučnici z obkladkom iz "ženofa", s hrenom in kravjimi iztrebki, zdravljenje jetike s pasjo mastjo, ran s polhovo mastjo, oteklin s pajčevino, kamilico (str. 47–48);
- zdravljenje smolike pri konjih z vdihavanjem pregretega sena (str. 48)

Zvezek št. 19, iz Mokronoga:

- zbijanje visoke vročine z obkladki iz kravjih iztrebkov in kisovimi obkladki na nogah, odpravljanje glist z ogrlico iz česna, zdravljenje katarja z obkladkom iz starega sala, s česnom, čebulo, kamilico, z janežem, brinovim oljem; počenih krčnih žil s pajčevino, gnojnih ran s trpotcem, pesnim perjem, z zajčjo mastjo; zdravljenje s pijavkami v Šmarjeških toplinah (kri je puščal "padar"), zdravljenje jetike s pasjo mastjo (str. 22–25)

Med zapisi **Fanči Šarf** o nabiralništvu zasledimo:

Zvezek št. 11, iz Preloga:

- zdravilna zelišča in plodovi, razni recepti, načini uporabe, postopki zdravljenja in

odpravljanja nadlog (npr. bolh), po knjigi Zdravilna zelišča, Ljubljana 1914, založila Katoliška Bukvarna, ki jo uporablja domačinka (str. 8–15).

Teren 7: Kobarid, 1951

Podatke o ljudski medicini je skupaj s šegami, vraževerjem, pravljicami, pesmimi, izštevankami, molitvicami in nošo zapisovala **Marija Jagodic**.

Zvezek 38, iz krajev Robič, Kred, Breginj, Svina, Sužid:

232

- zdravljenje glavobola, bolečin v trebuhu z bodečo nežo, bolečih ušes s kajenjem s “sv. Ivana uhami” (šentjanževko) (str. 5);
- zdravljenje “s’ metila” (zanoihtnice) s kropom, čebulo, prediranjem s šivanko (str. 10);
- zdravljenje kačjega pika s prevezom nad rano in zarezovanjem (str. 11);
- spomin na kolero l. 1866: to je bil “m’dron”, krč v trebuhu, da si postal višnjeve barve, bolniki so bili zelo žejni, zdravil jih je zdravnik z nekimi kapljicami, pa so vsi pomrli, uspešnejši naj bi bili padarji (str. 11);
- zdravljenje jetike z “risjem”, lapuhom, pelinom, hrenom ali regratom, trpotcem, lanom, robido (ta čaj so pili tudi poleti za žejo); splošno razširjeno mišljenje, da ima človek toliko jetik kot delov telesa (str. 12, 50);
- o vodi iz reke Soče kot o strupeni, ker je iz snega, iz Nadiže kot o zdravilni, ker pritekajo vanjo zdravilni studenci; vodo iz Nadiže so pili proti hrastavosti in notranjim boleznim (str. 12);
- zdravljenje davice z mrzlimi obkladki (str. 13); najboljši čas za nabiranje zelišč (str. 13);
- zdravljenje kurjih oči z vročo polento (str. 14), sladkorne bolezni z limonami in pomarančami, naduhe z “Matere Božje solzami”, zdravljenje ran s pajčevinami in kravjimi iztrebki (str. 15–16);
- zdravljenje “m’drone” (trebušnega obolenja, ki zapira sapo, zvija) s preslico, zdravljenje “pruha” (kile) z “gorkuto” (str. 18);
- spodbujanje začetka menstruacije z rutico, vinom, sladkorjem, z izogibanjem kisli hrani in spodbujanje uživanja mlečne prehrane; vzdrževanje higiene pri menstruaciji; spodbujanje “odpiranja” pri porodu s kamiličnimi kopelmi, pitjem sirotke (str. 21, 23);
- zdravljenje gnojnega vnetja v nosnici z vročim oljem (str. 24);
- zdravljenje prehlada z lipovim in akacijevim čajem, oteklosti s pelinom, ozkim trpotcem, “plavimi rožami”, tavžentrožami (str. 50);
- odpravljanje bradavic z berovcem in mlečkom, s prevezovanjem s konjsko žimo pri živalih, zdravljenje srčnih težav z divjo rutico, ran s “kračjo nogo” (str. 51);
- zdravljenje parkljevke s potegom z vrvjo med parklji, prašičje rdečice in visoke temperature z jajčnim beljakom, vodo in kisom (str. 52);
- zdravljenje izostanka menstruacije s pijavkami, zdravljenje kačjega pika pri ljudeh in živalih z belim vinom, ilovico s kisom, ozeblin s svinjskim žolčem, revme z jazbečevo mastjo, turov s češminovimi koreninami, črvov (“ščerjavce”) pod kožo s čebulo,

zobobola s česnom (str. 52–54);

- zdravljenje notranjih in zunanjih boleznih s ciklamami, oteklin s slezom (str. 64)

Zvezek št. 39, iz Kreda:

- zdravljenje parkljevke s prediranjem gnojnih ran, obvezovanjem in salom, pike pri kokoši z “zdiranjem” (str. 33)

Zvezek št. 40, iz krajev Potoki, Kobarid, Sužid, Breginj:

- zdravljenje parkljevke s soljo, kisom, živim apnom, rdečice s kisom, pike pri kokoših z “zdiranjem”, zdravljenje napete živine s čiščenjem črevesa z roko (str. 8);
- zdravljenje oči z vodo iz Nadiže (str. 28);
- zdravljenje deklet ob izostanku menstruacije z rutico, lajšanje bolečin v trebuhu s kumino in janežem, odpravljanje glist z ogrlico iz česna (str. 29);
- zdravljenje ran z “Matere Božje nogavicami”, s pajčevino (str. 34)

233

Zvezek št. 41 iz krajev, Sužid, Logje:

- odpravljanje bradavic s prevezovanjem z žido, “sn’tila” (znohtnice) s šivanko, zdravljenje podkožnega gnojenja s prerezovanjem in polaganjem trpotčevih listov, modrasovega pika s “špehom”, revme z jazbečvo mastjo, zdravljenje z obkladkom iz smole in sala (str. 1–2)

Zvezek št. 42, iz kraja Logje:

- odpravljanje kurjih oči z “mlečno rožo”, bradavic pri kravi s prevezovanjem, mazanjem s salom, odpravljanje glist s česnom na mleku (str. 21–22)

Zvezek št. 43 iz Sedla:

- odpravljanje glist s česnom na mleku, zdravljenje govedi, ovc in koz pri vnetju v “grči” (pogosto obolenje vimena) s kisom, soparo s senom, soljo, z otrobi (str. 8)

Zvezek št. 44, iz Borjane:

- zdravljenje oteklin s trpotcem, “benihovim perjem”, pri “ščini” v rokah s smrekovo smolo (str. 37)

Zvezek št. 46, iz Podbele:

- odpravljanje težav ob menstruaciji (“mescu”) z divjo rutico (str. 11, 14, 16);
- uporaba preslice pri zapiranju vode, pri ustavitvi krvavitve ali če je ženska “trpela na krvotoku” (str. 14);
- zdravljenje bolečin v trebuhu s kamilicami; spodbujanje prve menstruacije z jedjo iz belega vina, cvetov, rozin, sladkorja, olja in črnega kruha (str. 16).

Teren 8: Trenta, 1952

Zapise o ljudski medicini je tudi na tem terenu zbirala **Marija Jagodic**.

Zvezek št. 11, iz krajev Zapovdnem, Trenta, Soča, Pod Skalo, Plužna, Bovec, Koritnica:

- zdravljenje prehlada pri drobnici s kamilico, goveje živine s kafro, odpravljanje črva v nogi s petrolejem (str. 1);

- zdravljenje pri zapiranju vode z mačjim repom, glavobola s kajenjem s cvetjem (str. 1);
- zdravljenje hudih ureznin z mažo iz olja, satovja in smole (str. 2);
- zdravljenje kašlja in želodca s pelinom, kamilico, ki so je veliko uporabljale ženske, zdravljenje želodca in ran z arniko (str. 7);
- odpravljanje glist z janežem; pomoč ovci pri zlomu noge s povezovanjem z deščicami, mazanjem s smolo (tudi str. 33, 66); prerezovanje rane in izpiranje z vodo v primeru kačjega pika (str. 8);
- zdravljenje "mušjega" (oslovskega) kašlja ali bolečin v prsih z "jabogami", ajbišem, roženkrautom, lajšanje bolečin s toplimi obkladki s pepelom (str. 9);
- zdravljenje povišane temperature pri živini z oljem in otrobi, grize s kavo in otrobi (str. 9–10);
- zdravljenje izostale menstruacije z belo deteljo; "frišanje" krvi z belo deteljo in "jagodovljem", odpravljanje bradavic in kurjih oces z ušesnim maslom (str. 10);
- zdravilo pri piku strupene kače z namočenim prej živim modrasom v olju (str. 11);
- uporaba planik za čaj (tudi za zbijanje temperature) (str. 12, 32, 46, 81);
- odpravljanje glist s česnom okoli vratu (str. 13);
- zdravljenje vnetega vimena in težav s križem pri ovcah s kafro in žganjem (str. 14);
- zdravljenje želodčnih težav pri ljudeh in živini s pelinom in kamilicami (str. 14);
- o boleznih grla "gift'n riftus", za katero so umirali otroci pred vojno (str. 15);
- zdravljenje oteklin in ran s trpotcem; potenje med boleznijo (str. 15);
- korenina "jaščarce" obešena okoli vratu ali namočena v žganju kot zaščita pred nalezljivimi boleznimi (str. 16, 17, 37, 78, 81);
- o otroških boleznih "maruskle" (ošpice) in "bleke" (rdečke) (tudi str. 9) (str. 17);
- zdravljenje kurjih oces in bradavic s črnim polžem (str. 19);
- prva pomoč pri urezu s pritiskanjem na krvavečo rano ali s polaganjem kozjih iztrebkov, zdravljenje hemeroidov z mazanjem s sajami (str. 20);
- zdravljenje ran z arniko in trpotcem v žganju (str. 21);
- zdravljenje modrasovega pika pri živini s prerezovanjem in izpiranjem ali oljem z modrasom v njem (str. 21, 30, 79);
- zdravljenje "duvjega mesa" s kurjimi iztrebki (str. 24);
- zdravljenje skomine s "štokviževim voljem", gnojnih ran z listi ciklam, z vinsko rutico ali trpotcem, uporaba ozkolistega in debelolistega trpotca (str. 26);
- zdravljenje kačjega pika pri človeku z zarezovanjem in izpiranjem z vodo (str. 27, 37);
- zdravljenje bolnih pljuč z žajbljem, lajšanje boleče menstruacije s kamilicami, higiena v času menstruacije (str. 28);
- zdravljenje ujeti pri živini z vinom; kuhanje kumine kravi po telitvi (str. 29);
- zdravljenje rdečice pri prašiču s polivanjem z mrzlo vodo, rezanjem ušesa (str. 31);
- odnos do "kmetiških" in "študiranih" zdravnikov (str. 32);
- zbijanje vročine z ovojem s kislim zeljem in pitjem čaja planike (str. 32);

- zdravljenje pljučnice s sokom rdeče pese, pelinom in "košut'nikom" (encijanom) (str. 33);
- zdravljenje bolečega trebuha pri otroku s kamilico, janežem, kumino (str. 34);
- odpravljanje glist s spečenim jajcem s telohovim semenom (tudi str. 43) ali česnom na mleku (str. 36);
- spodbujanje teka z encijanom, zdravljenje ječmena z obkladki iz mleka in kruha, kamilice (str. 37);
- zdravljenje pljuč z encijanom, odpravljanje glist (str. 43);
- zdravljenje zapiranja vode s preslico ("ovčjim repom") (str. 45, 46);
- zdravljenje želodca in ran s tavžentrožami, odpravljanje "riganja" z encijanom, moških težav s planiko (str. 45–46);
- čiščenje krvi s tavžentrožami (str. 48);
- zdravljenje zapeke pri ovcah ali kravah z "zdiranjem žabe" – čiščenjem črevesja z roko (str. 49);
- encijanove korenine v žganju za zdravljenje pljuč, tavžentrože za težave s srcem, pljučnik za pljuča, pelin za "kri frišat"; zdravljenje gnojne rane s salom in smolo (str. 50–51);
- zdravljenje "ice" (visoke vročine) pri živini z oljem (str. 53);
- zdravljenje kašlja s pelinom, jetike z brinovimi cvetovi (str. 53);
- recept za pripravek iz regratovih cvetov, ki upijani, uporaba mete pri kuhanju in zdravljenju želodca, zdravljenje ran z mlečnikom, trpotcem, šentjanževko, mažo iz voska, smole, "geluna", olja, sala, kostnega mozga (str. 54–55);
- spodbujanje mlečnosti, teka pri kravi z encijanom (str. 53, 78);
- zdravljenje ran z arniko, želodca z encijanom, tavžentrožami, kamilico, kumino (str. 81);
- pripravek "traukle" z maslom, kumino, sladkorjem, žganjem za moč pri porodu; po porodu se pije kamilico (str. 82);
- lajšanje ženskih težav z "berovcem" (str. 82);
- uporaba tavžentrože, šentjanževke za čiščenje krvi, "lepenja" (lapuha), smole, sala za rane, koprivne vode ("pokrive") proti grizi, črnega korena pri piku kače (str. 83–84);
- zdravljenje trebušnih bolezni s čajem iz kumine, kamilice, janeža in melise (str. 87)

Pri nabiralništvu, kjer je podatke zapisovala **Marta Ložar**, najdemo:

Zvezek št. 31, iz krajev Zapovdnem, Spodnja Trenta, Soča, Bovec, Kal, Bavščica, Log, Koritnica, Čezsoča:

- nabiranje kumine za domače zdravilo, korenin encijana za zdravljenje jetike, kašlja, za dodatek k hrani kravam v zimskem času – za boljšo plodnost (str. 1, 21, 24);
- nošenje korenine "jaščrce" okoli vratu ali uživanje korenine v veri, da ščiti pred nalezljivo boleznijo (str. 1, 2, 15, 25);
- zdravljenje bolečega trebuha z vodo "jaščrce" (str. 2);
- nabiranje borovnic ("črnic") za domače zdravilo (tudi str. 7, 10, 25), arnike za v žganje, smole za zdravljenje ran (str. 5);

- nabiranje brinja za v žganje, zdravljenje naduhe in "frišanje" živine z encijanom (str. 6);
- nabiranje tavžentrože, korenin jagode za čiščenje krvi, "jaščarce" za bolečine v trebuhu, "ta duvljega žaubla" za prašiče (str. 8–9);
- zdravljenje prehlada s čajem iz lipovja, "bezouca" (bezga) in "lepenja" (lapuha) (str. 21);
- odganjanje bolh s pelinom (str. 23);
- nabiranje "edelvajsa" (planike) za čaj (str. 24);
- zdravljenje glavobola z obkladki z listi "kržičje" (ciklame), zdravljenje jetike s pljučnikom, bolečin v trebuhu z dišečo perlo, pomoč pri slabi prebavi z dobro mislijo, zdravljenje pljuč in želodca z jagodovljem, vnetih oči z bezgom (str. 26–27);
- uporaba kolesnika proti ušem (str. 29);
- zdravljenje ran z odcedkom kuhanih "škrlotčevih" (rmanovih) listov (str. 39);
- zdravljenje ran s pripravkom iz smole, loja, voska, olja, špirita, kopriv in rmana (str. 38).

Teren 9: Šentjernej, 1952

Podatke s področja ljudske medicine je skupaj s šegami, nabiralništvom, lovom in ribolovom zapisoval **Emil Smole**.

Zvezek št. 13, iz krajev Mokro polje, Čadraže:

- zdravljenje sajovčne krave z luštrekom, metlikovino, repo (str. 53);
- zdravljenje jetike s tavžentrožami, preslico, prehlada s hrastovo skorjo, driske s suhimi borovnicami v žganju, ruskim čajem (str. 53);
- zdravljenje želodca s čajem iz bele detelje, majarona, tavžentrož itd. (str. 65);
- zdravljenje boleznj konj: smolike, smrkavosti in prebavnih težav s kamilico, žganjem, semeni korenja, kolike, "kulša" – ("vnetja krvi") s puščanjem krvi in polaganjem mrzlih obkladkov na kopita, sajavca (vnetega vimena) s puščanjem krvi na nogi (str. 87–88)

Zvezek št. 14, iz krajev S. Stara vas, Šmarje, Polhovica, Zameško:

- zdravljenje kašlja z bezgovim in lipovim čajem, pelinom, bolečin v trebuhu z brinovim oljem, s pelinom (tudi str. 71), ran s trpotcem, pesnim perjem, "Marijinimi štunfki" (str. 5);
- zdravljenje notranjih boleznj pri živini s pelinom, tavžentrožami, metlikovino, ajbišem na mleku (posebno zapeke) (str. 7);
- zdravljenje bolečin v trebuhu pri otrocih s kumino, kamilico, pri starejših ljudeh in živini s kumino in žganjem, zelenimi orehi v žganju, polaganje pijavk na pleča za puščanje krvi (str. 8);
- zdravljenje želodca z bezgom v žganju, poapnenja žil z omelo (po nasvetu p. Huga iz Pleterij, ki zdravi tudi krčne žile in želodec) (str. 11);
- zdravljenje prehlada z obkladki ali parjenjem z lipovcem, pelinom, meto, revme s koprivami, krvotoka s preslico, raznih boleznj s tavžentrožami, driske z borovnicami (tudi str. 14), prsnihi boleznj, srčnih napak z brinjem (str. 13);
- zdravljenje ureznin s pajčevino, griže z vodo konjskih fig (str. 14);

- zdravljenje jetike z "velikim korenem" v belem vinu, pasjo mastjo, kašlja s pelinom, ran s poljšjo in zajčjo mastjo (str. 69–70);
- pričevanje o Ponikvarci iz Dobrave, ki je zdravila ljudi ob blizu in daleč (str. 74);
- zdravljenje trebuha s tavžentrožami, pelinom, mazanje gnojnih ran z gosjo, jazbečjo in zajčjo mastjo, zdravljenje jetike s pasjo mastjo, srčne vodenice z rožmarinom v belem vinu, želodca s korenino "črne lopatke", kašlja s pelinom, žajbljem na mleku, bolečih ušes z netreskom, bolečega zoba s česnom, žganjem, orehovimi jedrci, driske s suhimi borovnicami in bezgovimi jagodami (str. 75–76);
- zdravljenje konjev, "ki jih grize", z encijanom (78);
- zdravljenje bolečin v želodcu z ocvrtim stepenim jajcem in vratičem (str. 79)

Zvezek št. 15, iz krajev G. Stara vas, Šmarje, Dobrava:

237

- pripravek za čiščenje želodca iz vinskega kamna, pelina, tavžentrož, češpelj (str. 20);
- zdravljenje želodca s tavžentrožami, semeni sladkega janeža, ki je dober tudi za spodbujanje teka (str. 36–37);
- zdravljenje zloma s povijanjem med deščice, obkladki iz starega sala in gabezovimi koreninami, zdravljenje želodca s pelinom v žganju ali vinu, ran z arniko v žganju, zdravljenje prehlada z gretjem in polivanjem z vinom in zavijanjem v cunje (str. 68);
- zdravljenje grize s suhimi borovnicami (str. 71)

V zapiskih **Borisa Orla** o gospodarstvu najdemo tudi:

Zvezek št. 2, iz krajev Dol. Stara vas, Gor. Vrhpolje:

- zdravljenje rdečice pri prašičih s pretikanjem telohove korenine skozi uho ali kisom in ilovico (str. 13–14).

Teren 10: Goriška Brda, 1953

Tematiko ljudske medicine je zapisovala **Vlasta Beran**.

Zvezek št. 19, iz krajev Fojana, Vipolže, Medana, Biljana:

- zdravljenje ran s trpotcem, robido, bolečega trebuha s slezom, zdravljenje s pijavkami okoli vratu (popile naj bi slabo kri) (str. 1);
- zdravljenje aft v ustih in na parkljih pri goveji živini s soljo in kisom, prebavnih težav s koprivami, prepoznavanje bolne kure po črnem grebenu (str. 1);
- pričevanje o zeliščarju Furalnu Giovanniju iz Barbane, ki je zdravil živino in ljudi (str. 1);
- pričevanje o "dohtarju" iz Medane, ki je imel bukve, po katerih je zdravil (str. 2);
- uporaba sleza za čaj, bezgovine pri glavobolu, tavžentrože pri zapiranju vode, arnike za rane, "friša", "bošča" v domačem zdravilstvu (str. 5);
- zdravljenje bolečega grla z omotano krpico z žganjem na palčki, ran z "zlatenčevim zeljem", želodca s "karocljem" (str. 6);
- zdravljenje oteklega vratu pri živini z lubjem, želodca s "šalamašem?", lanenim semenom (str. 6);
- "dohtarji" so hodili iz Krmina in Čedad, veterinar je bil Cukjati iz Gradiča, vendar

jim ljudje sprva niso zaupali in so se zatekali v neko vas v Beneški Sloveniji nad Špetrom, kjer je živel domači zdravilec; navedbe kaj in kako je zdravil (str. 7);

- zdravljenje bolečega hrbta z masažo (str. 8);
- zdravljenje z "jermancem" (rmanom) pri nervozi (za moške); iz sleza so kuhali čaj za "frišat" (pri težavah z želodcem), zdravljenje prehlada z "lipnejm" (str. 47)

Boris Orel je zapisoval teme iz gospodarstva. V njegovih zapiskih najdemo:

Zvezek št. 1, iz Biljane:

- "methano" (medikalno) žganje, zdravilno za vsako slabost – tropinovec, ki se ga kuha skupaj s 30 zdravilnimi zelišči (str. 20);

238

Zvezek št. 4, iz Šlomberka:

- zdravljenje krave, ki se ji ustavi prežvek, s česnom, poprom, sajami na vodi; če je zaprta s pelinom in otrobi z vodo, lipovim lubjem, kuhanim ječmenom – to je bilo domače "frišanje" (str. 46–47).

Marta Ložar je sicer zapisovala podatke o nabiralništvu, a najdemo tudi:

Zvezek št. 14, iz krajev Medana, Slapnik, Krasno, Senik Brezovk:

- zdravljenje želodca s tavžentrožami (tudi str. 35), pelinom (tudi za živino), slezom, trpotcem, kamilico (str. 2–3);
- odpravljanje glist z brinovim oljem (str. 44);
- pitje bezgovega in lipovega čaja ob boleznih ali pozimi, tudi z vinom ali žganjem (str. 48);
- zdravljenje griže pri otrocih s plodovi "divjega altroža" (šipka) (str. 52);
- zdravljenje oteklin, ozeblin z "ušeuno" (str. 53);
- zdravljenje "opnja" pri živini z "biuševno" (raste na posekah ali na pogoriščih), pelinom ali slezom z otrobi (str. 54);
- zdravljenje želodca in spodbujanje potenja z bezgovino; uporabna tudi za obkladek za oteklino; čiščenje krvi s tavžentrožami, zbijanje visoke vročine ("frišanje") s slezom (str. 55);
- zdravljenje živine s slezom, otrobi, zeljem, bučami (str. 55);
- zdravljenje prehlada, jetike pri živini z gomolji "biuševno", "frišanje" živine s čajem iz lipovega lubja (str. 68);
- zdravljenje želodca s "strado" ali "ornico", ozkim trpotcem, pelinom, baldrijanom, zdravljenje ran s trpotcem, zgodnjim zeljem (str. 69–70);
- odpravljanje uši pri juncih s koreninami lisjaka ali "ušjaka" (str. 70).

Teren 11: Cerkljansko, 1954

Temo ljudske medicine je zapisovala **Marija Jagodic**.

Zvezek št. 23, iz krajev Gorje, Dolenji Novaki, Ravne, Jagršče, Šebrelje, Šentviška gora, Prapretno, Nemci:

- odpravljanje bradavic s prevezovanjem, zdravljenje kašlja s pelinom, luštrekom in bezgovim cvetjem, zdravljenje ran s pajčevino, prisada s toplimi kravjimi iztrebki, "zagnide" (zanoihtnice) s kropom (str. 3);
- odpravljanje glist pri otrocih z navezovanjem česna okoli vratu (str. 5, 19);
- zdravljenje vnetih oči z ženskim mlekom, "rakovimi kamni" (kosti iz glave) (tudi str. 48, 51), šena s privezovanjem cunj, pokajene nad "pulfrom" (tudi str. 11) (str. 8,);
- odpravljanje bradavic z zavezovanjem in mazanjem s čebulnim sokom, kurjih oči s špehom (str. 9);
- zdravljenje "ušena" s kajenjem s smodnikovim prahom, prisada s kajenjem s smolo (str. 11);
- čiščenje krvi s tavžentrožami, zdravljenje bolečin v prsih z rmanom, prehlada s pelinom (str. 19);
- zdravljenje hrast z ženskim mlekom (str. 22);
- zdravilnost vijolic in tavžentrož (str. 23–24);
- zdravljenje glavobola z bezgovim obkladkom, revmatizma z mazanjem z "luškarenino" v žganju (str. 24);
- odpravljanje bradavic z ovseno slamo, orehi (str. 25, 28);
- zdravilnost modrasa v steklenici (str. 27, 35);
- zdravljenje ušes s toplim oljem (str. 28),
- zdravljenje "madrona" (bolečega trebuha) s sajami v kropu (str. 29);
- ravnanje pri pikih modrasa (str. 32);
- odpravljanje kurjih oči z izrezovanjem (str. 33);
- zdravljenje grla z obkladki iz špeha, z lipovim in kamiličnim čajem, glavobola z navezovanjem surovega krompirja, vnetih oči z obkladkom s pravkar pomolženim mlekom, prsnih in krvnih boleznih s tavžentrožami (str. 41);
- zdravljenje jetike z "veroniko" (modro rožo), ustavljanje krvavitev z urinom (str. 42);
- zdravljenje griže s suhimi borovnicami, zlatenice z repno vodo, trebuha z rmanom, kumino in jajcem (str. 45);
- zdravljenje s pijavkami (str. 48);
- zdravljenje gnojnih ran s kajenjem s prisadno repo, čiščenje krvi s šentjanževimi rožami v vinu, odpravljanje glist s česnom, čebulo in brinovim oljem, odpravljanje menstrualnih težav s kamilico, rutico in tavžentrožami, bolečin v prsih z obkladkom s "plavim papirjem", medom in maslom (str. 49);
- oskrbovanje krvaveče rane s pajčevino (str. 50);
- odpravljanje bradavic in kurjih oči z orehovim izcedkom in mlečnikom (str. 54);
- zdravljenje glavobola ali želodca s kuminovim kropom ali sirovko, poprom, glavobola tudi z obkladki iz zelja ali krompirja (str. 55);
- uporaba kamilice pri ženskih težavah, zdravljenju oči, prebave (tudi pri živalih), pelina za boljšo prebavo, metlike pri zapiranju vode pri živini, bezga pri kašlju ali bolečinah v prsih, grenke rutice za zdravljenje glavobola, vinske rutice pri srčni vodenici, česna pri prebavnih motnjah, glistah, proti katerim pomaga tudi kamilica, majaron, zdravljenje revme s staro svinjsko mastjo in sončenjem, uporaba "repika" pri bolečinah

v prsah, za izpiranje ran, šentjanževke za želodec (str. 61);

- zdravljenje jetike s "salvijo" (žajbljem) (str. 64);
- zdravljenje bradavic z ženskim "krvesom" (str. 71)

Zvezek št. 24, iz krajev Bukovo, Zakojca, Otalež:

- zdravljenje pljučnice pri ljudeh in živini s puščanjem krvi, solitrom ali smodnikovim prahom na sladkem mleku (str. 10);
- zdravljenje napenjanja pri ovci s prerezovanjem ušesa, trde kože pri živini s prerezovanjem na hrbtu in polaganjem soli v rano, napete živine s hrenom in oljem, gnojnih ran s "smounekom" (izloči se pri kuhanju smrekovega oglja), bradavic na vimenu s smetano, zlomljene noge pri ovci z oljnimi obkladki, smolo, privezovanjem opor (str. 10–11);
- zdravljenje glavobola s hrenovimi obkladki na nogah, vnetega grla z obkladki z bezgovim cvetjem, želodca s pelinom, pljučnice z obkladkom grenke skute, bolečih oči s kamilico, tura s toploto (str. 11);
- zdravljenje ran z "bohkovimi hlačcami" (pajčevino), še toplimi svinjskimi iztrebki, čebulo (tudi tur) ali urinom (tudi str. 45) (str. 13);
- zdravljenje zlatenice z "zeu'ncu" – vodo od kislega zelja (str. 19);
- odpravljanje glist z brinovim oljem, česnom kuhanim na sladkem mleku (str. 45)

Marta Ložar je pri nabiralništvu zapisala tudi nekaj podatkov v zvezi z zdravljenjem.

Zvezek št. 17, iz krajev Šebrelje, Pečine:

- kopel iz rmanovega cvetja in jagodnega listja za majhne otroke s slabimi kostmi (str. 9);
- zdravljenje modrasovega pika z arniko, rmanom, "čimno", "astramontano", ran z arniko, trebuha z "čimno" (s koromačem jo uporabljajo tudi pri napeti živini) (str. 10–11).

Teren 12: Brkini, 1955

Podatke o ljudski medicini je zapisovala **Marija Jagodic**.

Zvezek 27, iz krajev Erjavče, Tatre, Kozjane, Podgrad, Hrušica, Markovščina, Barka, Obrov, Golac, Brezovica:

- zdravljenje ran s smolo, krvavečih s salom in bradavičnikom, pajčevino, oteklin z jazbečevo mastjo, vnete otroške ritke s pajčevino (str. 1);
- zdravljenje šepave krave s smolo (str. 1);
- pomoč pri kačjem piku z zavezovanjem z židanim trakom in obiskom pri zdravniku, uporaba toplih obkladkov, odpravljanje glist s česnom in brinovim oljem, zdravljenje revme s kopelmi iz gladeža, srobotom, želodca z jedjo iz kopriv, melise in mete z jajcem (str. 2–3);
- zdravljenje bolečega grla z obkladki iz otrobov ali ovsu, odpravljanje glist s česnom okoli vratu, bradavic z bradavičnikom, podkožnega ognjka z oljem, voskom, milom, prehlada s kopeljo s senenim drobirjem (str. 4–5);

- zdravljenje in odnos do jetike; hoja po jutranji rosi za odpravljanje revme (str. 6–7);
- mazanje malih otrok z brinovim oljem (str. 8);
- zdravljenje bolne živine z mastjo in belim vinom (str. 9);
- uporaba tavžentrož za ženske bolezni, zdravljenje glavobola z listi vrtnice v olju, zdravljenje zobobola z zobnikom, zdravljenje zlomljene roke z arniko v olju in toplo slano vodo (str. 13–15);
- zdravljenje “hrasta” (napenjanja) pri otrocih s kamilico in majaronom, vnetega grla s praskanjem s strtimi mišmi po grlu, zdravljenje bolečin v trebuhu s konjevim jajcem, odpravljanje glist pri otrocih s čebulno vodo ali navezovanjem česna okoli vratu in v zapestju, zdravljenje bolečin v trebuhu z majaronom, kumino, kamilico, borovnicami (str. 18–19);
- odpravljanje glist pri mlademu teletu s česnom ali prosom (str. 18);
- umivanje ran z urinom, zdravljenje gnojne bule pod pazduho s “klabuhom” (str. 22–23);
- zdravljenje ran, posebno gnojnih, s starim salom, zdravljenje prehlada z lipovim čajem, odpravljanje glist s česnom, otečenosti (šena?) s kajenjem s senenim drobirjem in tavžentrožami; s slednjimi se zdravi tudi zlatenica (str. 24–25);
- zdravljenje “ujedi” pri živini s svinjsko mastjo med otrobi, vnetega vimena z obkladkom z laneno moko v olju (str. 27);
- zdravljenje pljučnice z obkladki s kuhanim kislim mlekom in kisom, zdravljenje prehlada s kajenjem in soparami, čajem iz majarona, rožmarina (str. 32–33);
- uporaba čaja iz bezgovega cvetja za spodbujanje potenja, brinja za trebušne težave in varovanje pred nalezljivimi boleznimi, zdravljenje otroških bolezni “košč” (noric), “špazma” (“hrasta”, “frasa”) z majaronom, kumino, kajenjem in mazanjem z majnim maslom (narejeno v maju iz masla, melise, majarona, kumine, ušesnika – uporabljali pri vseh boleznih več let), zdravljenje prehlada z obkladki iz “pšeničnih posevčič”, ovsca, mrve, zaprtja z ricinusovim oljem, lajšanje bolečin ob menstruaciji s kamilico, odpravljanje glist z obešanjem česna okoli vratu (str. 34–35);
- lajšanje bolečin pri zobobolu z gretjem, zdravljenje “drgali” (angine, vnetega grla) z drgnjenjem po rokah, z grlom ob jasli (str. 36);
- zdravljenje “uljes” (gnojnih turov) z robidovimi listi, s pogačo iz bele moke, medu in olja, z držanjem nad soparo (str. 37);
- zdravljenje krave, če ni prežvekovala, z milnico z apnom, “grint” na vimenu s smetano in oljem (str. 37–38);
- uporaba cvetov rož sv. Lovrenca v olju za zdravljenje opeklin, zdravljenje želodca z nekimi belimi in rdečimi rožami, ženskih bolezni s čajem iz melise, rmana, kumine, grla s “šarkim perom”, otekline od zobobola z zobnikom, ureznin, ran s polaganjem lapuha (tudi str. 52) ali trave “celine” (str. 50–51);
- zdravljenje bolečin v prsih s čajem iz “žarnih kopriv”, zrelega brinja; vnetega grla z obkladkom s praženim ovsom (str. 52);
- zdravljenje bolezni na maternici z meliso in “manderjano” (baldrijanom), želodca z “lecjanom” (encijanom); slednji tudi čisti kri; jetike s čajem iz “rubja”, ran z lapuhom

- in pajčevino, težav z uriniranjem s čajem iz preslice, zdravljenje garij s špiritom in kisom ali "vidrjolom" (modro galico) (str. 57–58);
- zdravljenje "madrone" (če je moškega bolel trebuh) s slivovko z brinovim oljem, kamilico in kumino, črno kavo s kumino, zdravljenje želodca s pelinom; bezgov čaj kot univerzalno zdravilo (str. 59);
  - odpravljanje kurjih oces s čebulo ali kupljeno "medežijo" (str. 62);
  - zdravljenje ženskih bolezni z majnim maslom; dobro tudi za zdravljenje "grint", zdravljenje griže z "župnim korenjem", oskrbovanje ureznine s pranjem rane z urinom (str. 67);
  - odpravljanje zgage s pelinovo vodo, zdravljenje bolečega trebuha s kamilico in kumino, žulja z lapuhom, "osrancem", rmanom, vodo (str. 68);
- 242 - zdravljenje zlomljene roke ali noge s povezovanjem med deske in povijanjem (str. 69);
- zdravljenje izvina s povezovanjem z enoletno mladiko, vnetega grla z obkladki iz ovsia in pepela (str. 72–73);
  - zdravljenje revme s koprivami (str. 77)

Med podatki o nabiralništvu pri **Tonetu Cevcu** najdemo:

Zvezek št. 15, iz krajev Male Loče, Obrov:

- pridobivanje brinovega olja in uporaba pri zdravljenju želodca (str. 13);
- uporaba smrekove smole za rane, ture, udarce (str. 15);
- uporaba encijanovih korenin za poživitev in spodbujanje teka, prav tako pelina (tudi str. 24), tavžentrož za zdravljenje krvi (razburjenosti), preslice in kamilice pri zapiranju vode in siceršnjih težavah s sečili, brinovega olja za odpravljanje glist, "rubja" za zdravljenje jetike (str. 22–23);
- uporaba lapuha ali škorpijona v olju pri zapiranju vode pri moških, korenin regrata pri slabem želodcu, trpotca za rane (str. 24–25).

Teren 13: Kostanjevica, 1956

Podatke o ljudski medicini je tudi na tem terenu zapisovala **Marija Jagodic**.

Zvezek št. 22, iz krajev Črneča vas, Oštrc, Prušna vas, Vrbje, Vodenice, Podbočje, Dobe, Črešnjevce:

- odpravljanje glist pri otrocih z mazanjem s česnom ali petrolejem; obkladki iz kamilice na prsih; zdravljenje "gine" (angine) z gretjem vratu, varovanje otrok, ki so imeli "dobrce" (ošpice), da se niso prehladili, zdravljenje ran z žganjem (str. 3);
- zdravljenje "sajoučne" krave s čebulo, kumino, prehlada pri konju z "zavlečenjem" korenine teloha skozi kožo na prsih, pri prašiču pa skozi uho (str. 6–7);
- zdravljenje opekline z jajčnim beljakom (str. 12);
- zdravljenje želodca s travo "purgacijo" (str. 17);
- odpravljanje glist s česnom, brinovim oljem, vezanje bradavic z žimo (str. 23);
- zdravilka Šribarjeva mama iz Podbočja, ki je zdravila glistave otroke z mažo iz moke in beljakov, s katero jih je pomazala po sencih in porezala z britvijo (tudi na str. 14,

23) (str. 24);

- zdravljenje gnojnih ran z okroglim trpotcem, listi belih lilij, z mažo iz “krčnih rož”, zaprtih gnojnih ran z obkladkom z zemljo, namočeno v mleku, ustavljanje krvavitev iz ran z žganjem, rmanom, s konjskimi figami, odpravljanje težav pri menstruaciji s kamilico, kumino in prepovedjo uživanja fižola (str. 25–26);
- zdravljenje napete krave s staro mastjo in apnom ali prediranjem vampa (str. 26);
- zdravljenje boleče noge s salom, ran, udarcev s trpotčevimi obkladki, glistavosti s česnom okoli vratu (str. 38–39);
- zdravljenje mrzlice in pljučnice s pitjem mleka (str. 51);
- zdravljenje “smolenike” pri konju s kuhanim lanom, rdečice pri prašičih z drgnjenjem z mrzlim kisom (str. 54);
- zdravljenje izvina s pasjo mastjo (str. 54);
- Pirnarca iz Lediče vasi, “zlizovalka” oči, ki jih je prerasila mrena (str. 57)

243

V zapiskih **Pavle Štrukelj** o nabiralništvu najdemo še naslednje podatke:

Zvezek št. 12, iz krajev Črneča vas, Dolšče, Prušna vas, Orehovec:

- nabiranje zelišč za domačo uporabo: tavžentrože, melise, pelina, metlikovine, preslice (njivske in močvirske), jagodnih listov, bezga (cvetje in jagode), pelina, lapuha, brinovih jagod, praproti (str. 2–3);
- uporaba metlikovine za kopel pri prehladu, revmi (str. 2);
- zdravljenje krvomočnosti pri živini z ajbišem, metlikovino, uporaba njivske preslice pri bruhanju, močvirske preslice pri zapiranju vode pri človeku ali živini (str. 2);
- odpravljanje nevšečnosti pri potenju nog z brezovimi listi v čevljih, zdravljenje revme s praprotjo, pljučnih boleznih z lapuhovim čajem, ran z lapuhovimi listi, kašlja z mahom, spodbujanje teka s pelinom, tavžentrožo, zdravljenje živcev z rmanom, mešanico čaja iz tavžentrože, pelina, trpotca (str. 3–5);
- uporaba arnike, domačih droži za rane (str. 7);
- zdravljenje prehlada z bezgom (str. 9);
- zdravljenje revme s praprotjo; čaj za moške iz “moškona”, “pelajca”, ta pomaga tudi pri prehladu; uporaba “madroutca” pri prehladu, glavobolu, metlikovine za bolne noge, vratiča za odpravljanje glist pri otrocih (tudi str. 21), ta je dober tudi za živino, ki jo “grize” (str. 18–19);
- uporaba melise za bolezni v prsih, kamilice, tavžentrože pri slabem počutju, pelina v vinu za zdravje, mete, jagodovih listov, lipe, bezgovih jagod pri prehladu, zdravljenje hripavosti z ajbišem; vse rože se nabira med mašami (str. 21–24);
- uporaba “l’cjana” (encijana) v žganju za želodec, rane, naribanega za živino, če jo “grize”, arnike za celjenje ran, tavžentrože za želodčne težave, pelina pri kašlju, bolnem želodcu in za spodbujanje teka, vijolic s karameliziranim sladkorjem pri kašlju, tudi oslovskem (str. 30–31);
- zdravljenje jetike z velikim korenem, obkladkom iz dolgega trpotca (str. 36).

Teren 14: Žužemberk, 1957

Podatke o ljudski medicini je tudi tokrat zapisovala **Marija Jagodic**.

Zvezek št. 16, iz krajev: Skopice, Mali Lipovec, Trebča vas, Sadinja vas, Jama, Mačkin, Podgozd, Stavča vas, Valična vas, Mačkovec, Poljane, Breg, Sv. Marjeta, Žužemberk, Budganja vas:

244

- nabiranje in uporaba zdravnih rastlin: luštreka, pelina za živino, kamilic za otročnice, "ruhce" za bolečine v prsih, pelina za želodec, tavžentrože in bezga za prehlad (str. 3);
- zeliščarka Rapuševe Reza (36 let) iz Malega Lipovca, dobra poznavalka zdravnih zelišč; podatki o postopkih in načinih zdravljenja (str. 4–6);
- uporaba popeljnove za zdravljenje oči, ran in lasišča (tudi str. 14), vinskih droži in kisa pri glavobolu, zobobolu, zdravljenje zobobola s trpotcem, hrenom, mladimi oreščki v žganju, "ščipanja" (krčev) v želodcu z repnim semenom na vodi, oreščki v žganju (str. 9–10);
- ustavljanje krvavitev z arniko, "marijinimi štumfki" (pajčevino) (str. 12);
- odpravljanje glist z majaronom, oljem, sladkorjem ali s česnom okoli vratu (str. 13);
- uporabnost popeljnove za oči, česna pri zobobolu, arnike za rane, ureze, odpravljanje bradavic z mlečkom "bradavičjakom" (tudi str. 17) (str. 14);
- zdravljenje zlatenice z uživanjem zmletega suhega kokošjega mlinčka, prehlada s tavžentrožami, bezgom, lipovim cvetjem; turov, izpuščajev s svežo repo in neslanim suhim špehom, ran z jajčno mreho, starim salom ali pelinovimi listi, izvina z vinskimi obkladki, jetike s tavžentrožo, bul z jazbečevo, polhovo, zajčjo ali lisičjo mastjo (str. 15–16);
- zdravljenje bolečin v trebuhu, glistavosti s česnom, oči z roženkrautom, ženskih težav s šentjanževko (str. 17–18);
- ustavljanje krvavitev z osatom, turov s smetano in prediranjem, opeklin z orehovim sokom, prisadnic z arniko, "gine" (angine) s tavžentrožami (str. 19–20);
- zdravljenje gnojnih ran s smrekovo smolo in starim salom (str. 21);
- zdravljenje opeklin s šentjanževkami v olju, zapiranja vode s čajem iz šentjanževke ali gladeževih korenin; iz šentjanževke tudi pri slabi prebavi in slabem teku, pri izostanku menstruacije; zdravljenje ran z arniko, čiščenje krvi z rmanom ali tavžentrožami (str. 22);
- zdravljenje živine pri slinavki z živim apnom in vodo, čiščenjem gnoja, povijanjem, sajovca na vimenu z mazanjem z mastjo, maslom, umivanjem z ječmenovo vodo, prašičje rdečice z zavlečenim koreninom v ušesu, kisom in obkladkom, "togote" z rezanjem repa, pike pri kokoši z "zdiranjem" in hranjenjem z maslom (str. 23–25);
- zdravljenje izvina z obkladki z "zvinjekom" (tudi str. 32), poparjenim s kisom, gabezom, starim salom (str. 23);
- zdravljenje zapiranja vode z brezovimi listi (str. 25);
- zdravljenje turov s česnom, odpravljanje glist z obkladkom s kisovim poparkom s kamilico, breskovimi listi, metliko, pelinom okoli pasu ali pa obkladkom z majaronovimi plevkami v olju, oslovskega kašlja s toplimi obkladki, čuvanje otrok med prebolevanjem ošpic pred prehladom, zdravljenje oteklin z obkladkom z belo kreda na plavem papirju (str. 31–32);

- zdravljenje izvina s salom, težko zaceljivih ran s "kačjimi rožami" in salom, opeklin z zmečkanimi orehovimi jedrci, "žaubco" iz lipovega lubja, gnojnih ran z arniko, žganjem, izostanka menstruacije s čajem iz metlike, tavžentrož, vinske rutice (str. 33–34);
- ustavljanje mleka po odstavitvi otroka z orehovimi listi; jedi, ki spodbujajo mlečnost (mleko, močnik, pivo in kruh), zdravljenje bolečih oči z zreli ali suhimi češpami, nog ali glave z obkladkom z vinskimi drožmi, poparjenimi s kisom, ran s trpotcem, rmanom in starim salom, bolečin v prsih z bezgom (str. 35–36);
- zdravljenje "notranjice" – ko "frast lomi" (božjasti) z majaronom (str. 37);
- Grilčeva Urška in odpravljanje "glavnih glist" z mazanjem s koštrunovimi iztrebki v mleku po sencih in rezanjem z britvijo, tudi z ženskim mlekom in ovčjimi iztrebki (str. 38–39);
- zdravljenje gnojnih ran, bul s salom, pelinom, suhim špehom, slanimi trtnimi listi, izpiranjem s popeljni, otekin z obkladkom s plavim papirjem in kredo, glavobola z bezgovimi listi ali krompirjem, oči s kamilico, zapiranja vode s peteršiljem, preslico (str. 40–41);
- zdravljenje sajovca z uživanjem čebule, s česnom, pelinom, napenjanja pri živini s česnom, čebulo, kamilico, zaprtja pri živini s čiščenjem črevesja z roko – to dela nek mož pri Marovtovih v Žužemberku (str. 44);
- zdravljenje opeklin s starim salom, obkladki s konopljo, laškim oljem, ran z žganjem ali kislino, da se ne prisadijo, pretegnjenega pasu od dela z obkladki s svojim urinom, uporaba polhove masti za "vsako 'rcnijo" – rane, želodec; zdravljenje menstrualnih težav s kamilico, janežem; higiena ob menstruaciji (str. 46–47);
- zdravljenje zlomljene noge s povijanjem med deščice, kašlja s pelinom, vnetih oči s kamilico (str. 48)

Med nabiralništvom najdemo zapise o zdravlilstvu še pri **Pavli Štrukelj**.

Zvezek št. 10, iz krajev Vinkov vrh, Trebča vas, Srednja vas, Stavča vas, Gornji kot, Zalisec:

- uporaba pelina, žajblja za kašelj, koprive za želodec, tavžentrože za ženske težave, kamilic za čaj po porodu (str. 1–2);
- uporaba popeljnove za krepitev las, zdravljenje oči, rmana za želodec, konjskega ščava pri griži, kamilic z jajci proti griži in za lajšanje krčev pri menstruaciji, lapuha za zdravljenje jetike (str. 3–4);
- zdravljenje ran in drugih obolenj s tavžentrožami, arniko, naduhe s črno meto, uporabnost tavžentrože kot čaja za vsakršne bolezni, potonkinega cveta za kri, za dekleta, lipovega in bezgovega čaja za potenje ob boleznih (str. 3–6);
- uporaba "muzga" (brezovega soka) kot pijače, zlasti pri otrocih (tudi str. 25), tudi za umivanje las (uporabljali tudi orehove liste), lisičjega repa za zdravljenje ran (str. 11);
- razni nadomestki za tobak (str. 14, 25, 30), zdravljenje živine, ki jo "ščiplje", s "s'ničjakom" (str. 14);
- nabiranje in uporaba rmana za domače zdravilo, lipovega cvetja, bezga, češminovega

- zrnja za prehlad, kašelj, kamilic za splošno rabo, brinja za "hudo kri", pljučnika, pelina za pljučne bolezni, žajblja za grgranje, kopriv za zdravljenje griže (str. 19–21);
- uporaba bele deteljice "za kri pregnat", hrena za poživitev krvi (str. 22);
- zdravljenje pljučnih bolezni, želodca s pelinom; pomaga tudi pri zaprtosti pri živini, zdravljenje gnojnih ran z drevesno smolo (str. 25–26);
- zdravljenje prsnih bolezni z rmanom, šentjanževko, travžentrožami (str. 30).

Teren 15: Vipava, 1958

Podatke o ljudski medicini je poleg prehrane in noše zapisovala **Marija Jagodic**.

246 **Zvezek št. 8, iz krajev Podraga, Vrhpolje, Goče, Erzelj, Lozice, Podbreg, Orehovica, Slap, Budanje, Sanabor:**

- zdravljenje želodčnih težav s tavžentrožo, kamilico, prehlada z lapuhom, lipovim in šipkovim čajem, glistavosti s kuhanim česnom ali česnom okoli vratu, vnetih oči s kamilico, ustavljanje krvavitev s pajčevino (str. 1–2);
- Jamškova strina na Lozicah in zdravljenje otrok, ki jih je bolelo v trebuhu, z mažo iz sala (str. 4);
- zdravljenje zlatenice z listi aloje (str. 5);
- zdravljenje pljučnice pri kravi s puščanjem krvi (str. 9);
- zdravljenje tuberkuloze s "praprotco" (str. 9);
- zdravljenje udarnin z arniko in starim salom, "trganja" z "velikonočenco", ustavljanje krvavitve iz nosa s polivanjem mrzle vode za vrat (str. 11);
- vsakodnevno uživanje pripravka iz sladkorja, medu, rumenjakov, masla, žganja za zdravje, zdravljenje starih ran s čebeljo "žaubco", zdravljenje ran, turov z mažo iz voska, smole, olja, masti, sala ali masla, kašlja z medom in žganjem, odpravljanje bradavic s figovim mlekom (str. 13);
- zdravljenje prehlada z bezgom, postopek zdravljenja žolčnih kamnov z olivnim oljem, kamilico, lanenim semenom, limono (str. 18);
- zdravljenje "zatečenega želodca od dela" z mažo iz starega sala; pomaga še pri udarninah, če "teče iz nog" (str. 23–24);
- zdravljenje želodčnih težav s preslico, griže s suhimi borovnicami (str. 25).

Teren 16: Črni vrh – Vojsko, 1959

Podatke o ljudski medicini je zapisovala **Marija Makarovič**.

Zvezek št. 9, iz krajev: Zadlog, Črni vrh, Kanji dol, Predgrize, Vojsko

- uporaba tavžentrož pri bolečinah v trebuhu, v prsih, kamilic pri prehladu in vnetih očeh, mete pri kašlju, zdravljenje ran s trpotcem in osatom, gnojnih ran s kuhano smolo (čebelji vosek in smola) (str. 1);
- zdravljenje prehlada z bezgovim cvetjem, griže z borovnicami, boleče menstruacije s kamilico, ran z arniko v žganju ali olju, uporaba smrekovih vršičkov za čiščenje pljuč (str. 3);

- zdravljenje prašičje srbečine z žveplom v prahu in oljem ali maslom (str. 4);
- zdravljenje lišajev, otroške kože s smetano ali maslom, mlekom (str. 4);
- odpravljanje bradavic s petrolejem, špehom, z razkopavanjem in stiskanjem, tura s stiskanjem stržena (str. 5– 6);
- ustavljanje krvavitve iz nosa z mrzlo vodo, odpravljanje bolečin pri menstruaciji z žganjem, zdravljenje vnetih oči s kamilično soparo, bolečega zoba s “prasadno” repo (str. 8);
- vzdrževanje osebne higiene, zdravnikovo zdravljenje angine s prediranjem gnoja v grlu z lesenim klinom (str. 8–9);
- zdravljenje trebuha s kamilico, odpravljanje glist z brinovim oljem (str. 10);
- zdravljenje vnetih oči z obkladkom iz kruha, namočenega v mleku, odpravljanje glist 247
z navezovanjem česna okoli vratu (str. 12–13);
- zdravljenje krčev, “m’drona” – “ujedi” v trebuhu z vodo konjskih fig (tudi str. 31), uporaba kamilice in “lecijana” (encijana) zoper vsako “atožnost” (bolezen) (str. 16);
- polaganje obkladkov z bezgovim listjem na boleča mesta, zdravljenje hromosti s habatom (str. 17);
- zdravljenje boleznih prašičev z rezanjem ušes, zdravljenje “krčevga” prašiča s spiranjem nog s koprivo, zdravljenje “voušča” (vnetega vimena) s šentjanževim oljem, soparo s senenim drobirjem, zdravljenje napetosti pri kravi s petrolejem in sodavico, vbodom skozi kožo (str. 18–19);
- zdravljenje ran s smolo, tujka v očesu s “petelinovimi jagodami”, ustavljanje krvavitve iz nosa s polaganjem šmarne petice na tilnik, z držanjem rok v zrak, spodbujanje bruhanja s “kačjimi jagodami” v mleku, zdravljenje kašlja z žajbljem, želodca s pelinom, spodbujanje teka z encijanom, zdravljenje nahoda z bezgovim čajem, zdravljenje udarcev, gnojnih ran, vnetih oči z obkladki iz urina, zanohtnice s kropom, obkladkom z ajdovimi plevami, turov s starim svinjskim salom, menstrualnih težav s kamilično soparo (str. 20–22);
- odpravljanje plodu (splav) s sedenjem na zelo vročem mestu, védenje o možnostih zanositve (str. 23);
- zdravljenja napete krave z žganjem ali vbodom v levo stran laketnice (str. 29);
- zdravljenje “ogence” pri kravi z zarezovanjem ušes, “voušča” (kostolomnice) od prehlada ali izčrpanosti s kuhano salamurnico iz svinjskega mesa (str. 31)

Pri nabiralništvu je **Pavla Štrukelj** zapisala naslednje:

Zvezek št. 12, z Vojskega:

- zdravljenje griže z borovničevim čajem, zdravljenje prehlada, glavobola z lipovim čajem, bolečega grla z bezgom, naduhe s tavžentrožami (str. 4);
- zdravljenje “slinaste” krave z brinovim oljem, med parklji s soljo (str. 5);
- zdravljenje jetike, kašlja s pelinom v žganju (str. 6);
- zdravljenje bolečin v trebuhu s sirotko in poprom, bolečin v ušesu s toplim maslom (str. 8).

Teren 17: Velike Lašče, 1960

Na tem terenu niso zapisovali podatkov o ljudskem zdravilstvu. Med nabiralništvom, ki ga je zapisovala **Pavla Štrukelj**, najdemo:

Zvezek št. 6, iz krajev Veliki Osolnik, Mali Osolnik:

- zdravljenje kašlja s cvetovi in plodovi bezga, s pelinom, bolečin v prsih z "malisovim kropčkom"; pelinov čaj je dober za moške, kamilični za ženske, ta tudi čisti kri, zdravljenje ran s trpotcem, prebavnih težav z borovničevim čajem, kumino (str. 6–9);
- zdravljenje prenehanja prežvekovanja pri živini s pelinovko (str. 7);
- zdravljenje črevesnih krčev s tavžentrožami, ran z arniko, jetike s srčno močjo, notranjih boleznih s šentjanževko, oči s popeljni, glavobola s soparo z bezgom, želodčnih krčev pri otrocih s kumino, meliso; ta pomaga tudi pri glavobolu (str. 79–80).

248

Teren 18: Šentrupert, 1961

Podatke je skupaj z nošo, obrtmi, ljudskim pravom zapisala **Marija Makarovič**.

Zvezek št. 5, iz krajev Hom, Okrog, Zaloka:

- zdravljenje "škrlice" (angine) s toplim jajcem, lajšanje bolečin pri "trganju" s toplimi obkladki (str. 6);
- domačin Andrej Škarja "Ousc", domači zdravilec, ki je zdravil ljudi in živali; bolezni pri živalih je zdravil s popeljni, pelinom, ajbišem, tavžentrožami (str. 33);
- zdravljenje prašičje rdečice s polivanjem s studenčnico, zdravljenje živali, ki se ji je "spustilo od gob", z živim apnom in galico (str. 33)

Zvezek št. 6, iz krajev Draga, Prelesje:

- zdravljenje pljučnice s sokom rdeče pese, zdravljenje ran s polaganjem konjskih fig ali "božjega rokavčka" (str. 33–34);
- zdravljenje zapiranja vode s preslico, želodca z lipovim čajem, naduhe z jagodovimi koreninami, bolečega grla z bezgovimi cvetovi, težkega dihanja s pripravkom iz majaronovega cvetja (str. 34);
- zdravljenje ran na nogi z izpiranjem s popeljni, obkladki iz "trtnega perja", s "kozjim jezičkom" in z lapuhom, zdravljenje prisadne pike s "šmarjetcami" (str. 35);
- uravnavanje menstrualne krvavitve z rožmarinom, zdravljenje zaprtja pri moških z roženkrautom (str. 37);
- zdravilnost kopriv za lase (str. 38).

Teren 19: Loška dolina, 1962

Podatke o ljudski medicini je zapisovala **Marija Makarovič**, vendar hrani dokumentacija le prepise zapiskov.

Zvezek št. 2, iz krajev Podlož, Lož:

- padar v Planini, h kateremu so hodili ljudje v veliki sili;

- zdravljenje prehlada s kamilico, meto, ustavljanje krvavitve s pajčevino, univerzalna zdravilnost tavžentrože (str. 30–32);
- odpravljanje glist s kuminovo vodo in kamilicami, zdravljenje bolečega trebuha ali želodca s česnom (str. 53);
- zdravljenje kašlja z lipovim ali bezgovim čajem, gnojnih ran s prašičjim salom, ustavljanje krvavitve iz nosa (str. 70).

Teren 20: Vitanje, 1963

Nekaj podatkov o ljudski medicini se skriva v zapiskih **Pavle Štrukelj**, ki je zapisovala podatke o šegah.

Zvezek št. 4, iz krajev Hudinja, Zreče, Vitanje, Stenica, Sp. Dolič, Skomarje:

249

- zdravljenje želodca s “cintavrom” (tavžentrožo), kamilico (str. 10);
- zdravljenje bul s staro mastjo, zmešano z zelišči (str. 16);
- pričevanje o ženski, h kateri so vozili glistave otroke in ki jih je po hrbtu mazala z mastjo (str. 17);
- uporaba mete za zdravljenje želodca, nog, potonik na vinu za spodbujanje menstruacije, “anzlja” (plavice) za zdravljenje pljuč (tudi str. 48), kopriv pri revmi, brinovega olja pri glistah, jesenovega olja za zdravljenje napenjanja pri živini (str. 26–29);
- zdravljenje grla s čajem iz bezgovih cvetov in plodov (str. 31);
- zdravljenje glist s kravjimi iztrebki (str. 39);
- uporaba tavžentrože, kamilice (tudi str. 49), kumine za prebavne težave, arnike za zdravljenje ran (tudi str. 49), krčev, želodca, pelina za čikanje ob želodčnih težavah; nabirajo še koper za otroke, belo in črno meto (dobra za ženske), “volkmeister”, bezgove cvetove in jagode, “smolje” (brinje) za zdravljenje vodenice, sladko korenje, borovnice (str. 41–44);
- priprava črnega olja iz smole, ki so ga uporabljali za zdravljenje “voučiča” pri živini, odpravljanje glist pri otrocih (str. 47);
- zdravljenje revme z mravljinčevim oljem, pljučnice s čajem iz makovih semen (str. 48);
- zdravljenje zaprtja pri živini in kolik pri konju s kamilico (str. 49);
- uporaba pelina za odganjanje bolh v postelji in proti želodčnim težavam, belih kopriv za ženske bolezni, tavžentrože za težave v želodcu, za čiščenje krvi, njivskega lapuha pri vodenici in pljučnih boleznih (str. 55–56);
- zdravljenje bradavic s prevezovanjem, kurjih oces z kolesnikovim mlečkom (str. 61);
- poznavanje knjig o rožah, zdravljenje raznih bolezni pri živini z encijanom (str. 66);
- zdravljenje revme s češnikovino, zdravljenje pljučnih težav, kašlja z lapuhom, rmanom (str. 95);
- zdravljenje griže s “trudeninco” (str. 96);
- zdravljenje oteklin z bezgovim listjem, oteklih nog z metliko, jetike s kozjim mlekom (str. 97–98);
- Lojzek iz Skomarj, ki kuha olje iz smole in zelišč; ljudje zaupajo njegovemu zdravljenju (str. 100).

Teren 21: Škocjan, 1960–1965

Podatke o ljudski medicini je zapisoval domači učitelj **Katelj**.

Zvezek št. 15, iz krajev Male in Velike Lipljene:

Informatorica Kanduč Angela (78 let) pripoveduje o svojem vedenju in izkušnjah z zdravjem in boleznijo:

- 250
- spomin na epidemijo “vratinke” (dovice) in škrlatinke, ki sta razsajali l. 1890; pripoved, kako je njena sestra umrla zaradi vročinske bolezni (tifusa), kako se je nalezla, kako je njen brat prebolel vratnico, prepričanje o dednosti jetike in duševnih bolezni, zato so se dekleta izogibala fantov z omenjenimi boleznimi;
  - ljudem so veliko nadlog povzročala uljesa, prisadne pike in garje; pričevanje o “padarju” – organistu Zalokarju v Škocjanu, ki je imel tudi zdravniške bukve (str. 27) in je zdravil z nekimi zrnci, ki jih je dobil v Ljubljani; v 90. letih 19. stol. naj bi veliko ljudi umrlo zaradi vratinke zato, ker so se obiskovali in so se tako nalezli; kdor je bolezen preživel, je bil ob lase, a so spet zrasli, vratinka, škrlatinke in jetika so pobirale zlasti mlade, lahkim boleznim so rekli influenza, pljučnico so imeli za ozdravljivo, temperaturo so zbijali s sokom rdeče pese in stopljenim “purflom” (str. 24);
  - zdravljenje prisada, turov (uljesa) z obkladki listov rastlin, zdravljenje prašičje rdečice s toplim kisom; miselnost, da bolezen pride s prehladom in slabo prehrano; boleznim so zdravili s čaji, z gretjem z opeko, z boljšo hrano; uporaba česna proti glistam, brinovih jagod za odganjanje bolezni in slabega duha, zdravljenje oteklin s kamiličnimi obkladki, uporaba pijavke “trajtliha” iz jagodovih, trpotčevih, pelinovih listov v vodi, pijavk za puščanje “premočne krvi”, zdravljenje ran s koreninom, salom in poljšjo mastjo, s katero so zdravili tudi vneto grlo (str. 25);
  - zdravilna moč studenčnice, čebule za zdravljenje bul, zdravljenje čebeljega pika z mrzlim kamnom (str. 26);
  - zdravljenje “perečega ognja” (rdeče pege) na nogah z obkladki z morsko vodo, šena s plavim papirjem, namazanim s kredo (str. 28)

(Sledijo pričevanja še štirih informatorjev, ki so zelo podobna zgornjim, le da je pri njih nekoliko bolj zastopan spomin na magično zdravljenje.)

Teren 22: Drašiči, 1965

Temo ljudske medicine je raziskovala poleg šeg, verovanja in ljudske umetnosti **Tanja Tomazič**.

Zvezek št. 4, iz kraja Drašiči:

- zdravljenje mreene na očeh z obkladki iz malih “katarinčic” (marjetic) (str. 1);
- zdravilke, ki so zdravile še pred 2. vojno v Gradacu, Semiču in na Paki (str. 7–8);
- zdravljenje zobobola in glistavosti s česnom (str. 8);
- zdravljenje pika strupene kače pri volu z izžiganjem (str. 8)

Pri nabiralništvu, poljedelstvu, sadjarstvu in čebelarstvu, ki jih je raziskoval **Drago Oven**, najdemo tudi nekatere zapise o ljudskem zdravilstvu.

Zvezek št. 5, iz Drašičev:

- nabiranje in uporaba zdravilnih zelišč (str. 5);
- zdravljenje ran s "kopinami" – robidovim listjem (str. 7).

Teren 23: Mačkolje, 1967–1969

V zapiskih **Ljudmile Bras** o obrteh najdemo:

Zvezek št. 4, iz Mačkolj:

- uporaba surovega olivnega olja za zdravljenje živali, za mazanje ran (str. 9).

251

Teren 29: Jeruzalem, 1972

Ljudsko medicino je raziskovala poleg šeg in vraževerja **Barbara Plestenjak - Jemec**.

Zvezek št. 4, iz krajev Cerovec, Vinski vrh, Jeruzalem:

- "betek" pravijo boleznim, poznajo grižo, "črne bubinke", ošpice, oslovski kašelj, pljučnico, jetiko, raka, krastavico, srbečico, pri prašičih "bubinke", rdečke, pri kravah parkljevko (tudi str. 26), slinavko, grižo, sicer pa zdravi boleznim živinozdravnik (str. 14–15);
- zdravljenje raznih boleznim s "češnikom, kumenom, kamilcami, jonešem", pri resnejši boleznim kličejo zdravnika;
- izogibanje pitja mleka pri težavah z želodcem ali driski, zdravljenje protina z masiranjem z "žganico" ali kafro, zbijanje vročine s pesnimi obkladki, uporaba pijavk v domačem zdravilstvu, zdravljenje želodčnih boleznim z vratičem (str. 15);
- izrazi za biti bolan – "betežen", "marodirati";
- zunanje bolezni so šen, kraste, mozolji, "bleke", notranje pa "legine", španska gripa, jetika, rak, griža, tifus, astma, tromboza; "malo zmotan" – duševno bolan (str. 26);
- domače zdravljenje živali in zdravljenje pri veterinarju (str. 27);
- uporaba domačih zdravil: pelina, "gomilic", "češnjaka", "kemina", "žganice", "cintovora" (tavžentroža), za zdravljenje odprtih in gnojnih ran, mozoljev (str. 27);
- dieta pri boleznim želodca, uporaba obkladkov ("ovitkov"): lapuhovega, kisovega, drožnega, žganjevega, mlečnega, kamiličnega (str. 27);
- lajšanje težav z revmatizmom z masiranjem, puščanje krvi na nogah, rokah, plečih (tudi str. 114), uporaba prašičjega žolča in encijana, zdravljenje ran s salom, nespečnosti pri otroku s čajem iz praproti, izpadanja las s koreninami kopriv, pikov z bezgovimi listi (str. 28);
- odnos do zdravnika (str. 29);
- pri hiši imajo "Domačega zdravnika" (str. 29);
- zbijanje vročine s pesnimi in mlečnimi obkladki, zdravljenje ureznin s svinjskim salom (str. 114).

Teren 30: Prlekija, 1976–1979

Ljudsko medicino je raziskovala **Marija Makarovič**.

Zvezek št. 1, iz Ljutomera:

- obiskovanje zdravnikov (str. 1);
- cenjenost kamilice, črne mete, ajbiša (str. 1);
- zdravljenje blagih bolezni z ajbišem, medom, kamilicami, tavžentrožami, žajbljem na mleku, preslico, kombušo (japonska goba), česnom in čebulo (str. 2–3, 8);
- zdravljenje izvina s toplim obkladkom iz ilovice (str. 9);
- porodni babici in zdravnika, ki sta pred prvo sv. vojno pulila tudi zobe (str. 9–10);
- 252 - domačinka Treza, ki je do druge vojne ljudem “pipala” zobe (str. 10);
- zdravljenje kašlja z bezgovim sokom, zbijanje vročine s krompirjevimi in mlečnimi obkladki, zdravljenje ran z osatom, glavobola s hrenovim listom, kašlja s pripravkom iz hrena, česna in žganja (str. 11);
- recept za rožmarinovo vino (str. 12);
- ljudski zdravilec – zeliščar iz Dokležovja, priznan v okolici, po drugi vojni pa ni smel več delati (str. 13);
- hude epidemije griže po prvi vojni, ko so umirale cele družine, zdravili so se z belim vinom (str. 16);
- aspirin kot edina poznana tableta pred vojno, zdravljenje prehlada s čaji (str. 17);
- Sukala Tomaž, kmet v Banovcih, ki je do druge svetovne vojne “pipal” zobe (str. 19–20, 22);
- Neža Žabotova, padarica iz Veržeja, ki je zdravila in pulila zobe do leta 1956 (str. 20, 22);
- porodni babici v Lokavcih in v Veržeju (str. 23);
- nabiranje in uporaba zdravilnih rastlin (str. 24);
- zdravljenje išiasa s kopeljo (str. 25);
- zdravljenje živine doma in s pomočjo veterinarja (str. 36);
- zdravljenje “kulike” pri konjih z vlivanjem kamilic (str. 37)

Zvezek št. 5 iz Gornje Radgone:

- obiskovanje zdravnika pred drugo svetovno vojno, janeževa voda kot univerzalno zdravilo (str. 1);
- obiskovanje zdravnikov v Radgoni (str. 37);
- zdravljenje ran z mazilom iz tavžentrož, “belaskleza” (belč sleza), “mezincea” (str. 3);
- ljudska zdravilka pri Sv. Ani, ki se je spoznala na “vodo” (str. 5);
- zdravljenje z zdravili, ki jih predpiše zdravnik (str. 6);
- zdravljenje bolečin z aspirinom in plivadonom, zdravljenje vnetih oči z izmivanjem z “vodeniko” (str. 8);
- današnje zdravljenje prehlada s “starimi zdravili”, odnos do bolezni (str. 9);
- nekdanj zelo cenjeni čaji: janežev pri bolečinah v trebuhu, “hajuževa trava” pri

- prehladu, prebavnih motnjah, kamilice za otroke za kri in prebavo, pelinov, tavžentrože za želodec (str. 11);
- zdravljenje ran z arniko, srbečih rok z lastnim urinom; za boljšo rast las korenine koprive, žganje; zdravljenje zobobola s česnom (str. 12–13);
  - odpravljanje glist s kumino in kamilico (str. 14);
  - “šolane” in “domače” porodne babice (str. 16);
  - odpravljanje bradavic z mlečnikom, nespečnosti pri otrocih z makovimi semeni na mleku (str. 17);
  - Fabjan v Lomanoših, ki je do l. 1924 zdravil ljudi s čaji, zdravilnimi zelišči (“obče vračil”), “pipal” je tudi zobe (str. 20).

Teren 33: Postojnsko, 1979–1984

Podatke o ljudski medicini in zdravilcih je zbrala **Marija Makarovič**.

Zvezek št. 1, iz Hrašč:

- zdravljenje ran s pripravkom iz smole, masla in voska (str. 2);
- nabiranje in uporaba zdravilnih rastlin (str. 2);
- zdravljenje glistavosti pri otrocih s česnom okoli vratu (str. 3);
- puljenje zob z vrvico (str. 5)

Zvezek št. 6, iz krajev Hrenovice, Hrašče, Studeno, Goriče:

- “zobarji”, ki so pulili zobe z orodjem, narejenim pri kovaču (str. 3, 6, 12, 29);
- vaški kovač Škvarča, ki je puščal kri (str. 6);
- “domače” zdravljenje zlomov (str. 8);
- zdravilka Martinkova mati in zdravljenje z obkladki (“flajštri”) (str. 9, 14);
- nabiranje in uporaba zdravilnih zelišč (str. 10, 19);
- podatki o organiziranosti babiške službe okrog leta 1918, pomoč pri porodu (str. 12);
- zdravljenje prehlada ali prisada s kajenjem s suho repno korenino (str. 16);
- odpravljanje glist z brinovim oljem in česnom (str. 16);
- zdravljenje ran (str. 17);
- lajšanje krčev pri dojenčkih (str. 23);
- zdravljenje astme s česnom, namočenim v žganju (str. 33);
- zdravljenje s pijavkami v postojnski bolnišnici po prvi svetovni vojni (str. 34),
- zdravljenje “ujedi” (slepiča) s toplimi pokrovkami na trebuhu (str. 34);
- zdravljenje ran s salom, s prahom gobe prašnice, z obkladki s cvetličnim medom, oljem šentjanževke (str. 37, 62, 65);
- umivanje s kumaričnim sokom ali mlekom za zdravo kožo (str. 37);
- zdravljenje ekcema s kopeljo ovsene slame ali drugega hrastovega luba (str. 37)

Zvezek št. 12, iz krajev Postojna, Zagon, Hrenovice, Studeno:

- zeliščarica Alojzija Lovšin, Martinkova mati, – “šintarica” v Postojni, in njeno seznanjanje z zdravilstvom (str. 18);

- pacienti Alojzije Lovšin, diagnosticiranje na osnovi urina, priprava zdravilnih čajev in tinktur, njeno življenje in delo, zdravilne sposobnosti njenih sorodnic (str. 25);
- "šintarca iz Postojne, ki je zdravila veliko ljudi iz okolice (str. 44);
- zdravljenje pri zdravniku in zdravljenje doma pred drugo vojno (str. 51);
- zdravljenje vročinske bolezni pri otrocih z "urhovko" (str. 92).

BESEDA O AVTORICI

Barbara Sosič, dipl.etnologinja, višja kustodinja, zaposlena v oddelku za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja. Teme, ki jo zanimajo, so povezane z delom v dokumentaciji: seznanjanje z gradivom terenskih ekip, urejanje zbirk fotografov znotraj fototeke, zgodovina muzeja in teme s področja splošne muzejske dokumentacije.

ABOUT THE AUTHOR

Barbara Sosič is a B.A. in ethnology and senior curator, employed in the Documentation Department of the Slovene Ethnographic Museum. The themes her interest focuses on are connected with documentation work: studying the material collected/recorded by field teams, arranging the collections of photographs in the picture library, the history of the museum and themes from the field of general museum documentation.